ІЛЮЗІОНІСТ

Фантастична повість

1970

Частина перша

АФІША

— Тарасику, Тарасику! Агов!

Тарасик висунув голову з печери, яку він довбав під звивистим корінням вікової верби, чхнув, виплюнув пісок, що скрипів на зубах, і озирнувся.

— Хто там?

— Це я, Павлик...

— Де ти?

— Яв дерезі. Біжи сюди...

Тарасик розкошлав свою чорну кучму, витрушуючи з неї землю і солому.

— Краще ти йди сюди. Глянеш на мою печеру. Знаєш, що я знайшов під корінням верби?

— А що? — зацікавився Павлик, висовуючи золоточубу голову на довгій шиї з дерези.

— Якусь давню грошину. Ве-е-елику! Більшу за п’ятака! Ходи, поглянеш…

— Я боюся твого вітчима. Він як побачить, знову мені палицею по ребрах перепаде!

— Нема його вдома, — махнув рукою Тарасик. — Катай сюди!

Павлик виповз з кущів дерези, котра густим живоплотом оточувала все подвір’я, підтягнув штанці і метнувся до товариша. Тарасик розкрив долоні, чорні оченята переможно блищали.

— Ага! Ти бачив такий скарб?

Павлик торкнувся пальцем темно-мідної з прозеленню кружалки. На ній було грубе зображення обличчя людини, довкола голови — промені.

— А хто це намальований?

— Якийсь король… або імператор давній…

— А вона золота… грошина?

Мабуть, ні… бо я потер пісочком, ось тут… схоже на мідь… і зелені цяточки…

— Пхе, — сказав Павлик, і в його блакитних очах відбилася зневага.

— Коли це мідь, то нащо воно?

— Дурний ти, — образився Тарасик, ховаючи монету за пазуху. — Для науки, знаєш, отакі знахідки що варті?

— А що?

— Ого-го! По них вивчають давні часи. Що було, які люди жили, що вони робили…

— Бреши здоров! Як то можна по грошині взнати щось про тих людей, що їх вже нема?

— А як слідопити взнають про те, хто пройшов, по слідах? А як Шерлок Холмс бандитів ловив? Якийсь папірець, або попіл від цигари, або відбиток руки на стіні — і все! Тут злодіяці й амба. Головне — знати, як прочитати сліди! А для грошей давніх теж є свої слідопити. Учені…

— Може, й так, — зітхнув Павлик. — А все ж таки, краще було б, аби грошину золоту знайти?

— Що ти з нею зробиш?

— Продали б Мошку, перекупнику. Гроші потрібні, оглянувшись, прошепотів Павлик.

— Нащо тобі грошей? — здивувався Тарасик.

— Цирк приїхав. Біля базару на майдані таке робиться…

— А не брешеш?

— Їй-пра! Високі палиці ставлять… такі стовпи великенні… а на них — шатро напинають. Сьогодні ввечері — перша вистава…

— Звідкіля взнав?

— Шатро сам бачив… А про виставу — прочитав на афіші. Недалеко від нас на вулиці приліплена. Гайда — прочитаємо?

— Гайда! — радісно скрикнув Тарасик.

Товариші перестрибнули через паркан. Босі ноги залопотіли по битому шляху, здіймаючи хмаринку золотавої куряви. Покручена вулиця, що звивалася поміж білостінними хатками та пишними садами, привела хлоп’ят до забрукованої дороги, котра тягнулася аж до центру повітового міста. На перехресті стояла афішна тумба, біля неї товпилися люди.

Павлик з Тарасиком протиснулися наперед, якась огрядна баба з двома кошолками сердито штовхнула їх.

— Вас тут не вистачає, шибеники!

Тарасик не звернув на штовхана уваги, почав пошепки читати текст афіші.

— "Всесвітньо відомий цирк Агійо… Вчені коні… Ек… еквілібристи… пантоміма… ілюзіон… сенсація віку…" Павлику, а що таке сенсація?

— Сам не знаю. Якийсь фокус. Ілюзіон — то фокуси, я питав людей на базарі…

— Ой, здорово! Диви, що далі…! "Таємничий факір Ойра-Хан… ілюзія по замовленню… Вперше в світі… Квитки продаються… Ціна… п’ятдесят копійок… двадцять п’ять… десять… п’ять…" П’ять найменше… Гайда звідси, Павлику…

Хлоп’ята перебігли дорогу, поволеньки пішли своєю вулицею додому.

— Де ж дістати по п’ятаку? — Тарасик запитливо глянув на товариша.

— Ото ж бо й є, — зітхнув Павлик, підкидаючи ногою якусь паперову коробочку. — Для того ж я й приходив до тебе…

— Та перестань ти куріти! — крикнув Тарасик. — Прямо на мене! У мене є тільки шаг…

— А в мене — півшага, — жалібно озвався Павлик. — У матері не випросиш. Почне одразу плакатися — я всі руки у пральні постирала за ті копійки криваві, щоб вас, махаметів, прогодувати, а ти на всякі дурниці канючиш!

— Це точно, — похнюпився Тарасик, зупиняючись біля свого двору. — що ж робити?

— А в твого… вітчима, — несміливо сказав Павлик.

— Грошей попросити?

— Еге ж…

— Не дасть. Він торішнього снігу не дасть. Якби мама була жива…

Хлопці помовчали. Потім Тарасик радісно підскочив, ляснув долонею по спині товариша.

— Біжімо до Мошка. Я йому покажу грошину. Може, він її купить за десять копійок. Га?

— Біжімо!

Незабаром Павлик з Тарасом вже стукали до високих воріт перекупника Мошка, котрий жив на сусідній вулиці у кам’яному будинку з вічно зачиненими зеленими віконницями. За парканом захлинувся від злобного гарчання пес. У воротях відчинилося віконечко, здивоване око Мошка глипнуло на хлоп’ят.

— Ой, таке мале і стукає! Чого тривожите старих людей, голодранці?

— Ми… по ділу, — несміливо сказав Тарасик.

— Ой! Яке там у вас діло? — усміхнувся Мошко і його хрящуватий ніс смішно заворушився, ніби принюхувався до якогось нечутного запаху. — Може, маєте спадщину велику від покійної бабусі? Хочете продати графський палац? Хе-хе!

Тарасик витягнув з-за пазухи стародавню монету, дмухнув на неї навіщось і, поклавши на долоню, показав перекупникові.

— Ось… купіть…

— Ой! — здивувався Мошко. — Що то є?

— Знайшов, — гордо сказав Тарасик. — Давня грошина. Дайте десять копійок…

— Десять копійок? — скрикнув Мошко. — Таким малим — десять копійок? Це ж ціле багатство! За що вам десять копійок?

— За грошину…

— Ану, дай сюди…

Перекупник взяв монету, куснув її, потер об рукав лапсердака. Звідкілясь витягнув окуляри, осідлав ними носа, почав розглядати знахідку.

— Гм… Бронза… звичайнісінька бронза… Нащо воно мені…

— Для науки, кажуть, такі гроші треба… щоб вивчати старовину…

— А що мені до того, — позіхнув Мошко. — Знайди такого вченого дурня, який тобі дасть десять копійок… Або нумізмата…

— Як?

— Нумізмат… Чоловік, що цікавиться різними монетами, збирає їх… Затямив? На, тримай!

— Перекупник кинув монету крізь віконечко назад, Тарасик підхопив її на льоту.

— А де такий чоловік є?

— Може, в Києві. У нас нема. Ну — геть з моїх очей, голодранці. І не смійте більше стукати!

Віконечко зачинилося. Тарасик погрозив кулачком.

— У жаднюга! Пожалів десять копійок…

Хлоп’ята поверталися додому сумно, Павлик збивав палицею голівки реп’яхів.

— Нічого не вийде, — жалібно нив він. — У матері не вициганиш. Так і не побачимо фокусів. А так хотілося…

— А як ти думаєш… що таке — ілюзія по замовленню?

— Хто зна. Може, що захочеш — те й покаже фокусник…

— Ой, здорово! Треба розбитися на десятеро, а таки дістати!

— Де?

— Я спробую у вітчима…

— Ти ж казав, що він снігу не дасть…

— Може, й дасть, — похмуро мовив Тарасик. — Я ж в нього ніколи нічого не просив. Що ото кине, як собаці, на сніданки в гімназії, те й моє… Не журися, Павлику! Як випрошу то й для тебе буде. Ми таки побачимо ілюзіон…

— Ой, якби то! А тепер — я додому. Гукнеш мене, коли що…

— А печеру копати не поможеш? Може, ще щось знайдемо?

— Хай завтра, Тарасику. Бо мені ще треба нарвати берізки свині. Мати загадала. Як не нарву — дасть ввечері припарки. Тоді про ілюзіон нічого й думати…

— Гаразд. Хай — завтра, — поважно кивнув Тарасик. — А як випрошу грошей — побіжимо за квитками разом. Я гукну тебе!..

ВІТЧИМ

Вітчим, як завжди, прийшов з роботи після полудня, коли вже сонце хилилося до імлистого заходу. Тарасик зі своєї печери бачив, як він поволеньки зайшов до хвіртки, глянув пильним оком довкола, підняв

якусь мотузочку, що лежала на стежині, і, згорнувши її, поклав до кишені. Зайшовши до хати, виніс на ґанок відро води й прадавній дерев’яний ківш. Сердито загилив ногою кота, що трапився на дорозі. Кіт несамовито закричав і шаснув у дерезу. Вітчим почав умиватися, розхлюпуючи воду, і, порскаючи, проклинав кота.

— А щоб ти здох йому! Погибелі на тебе нема, дармоїда! В печінках мені сидиш, паскудна тварюко! Де тебе не посій, там і вродиш…

— За що він його? — жалісливо прошепотів Тарасик. — Нічого ж котик не вчинив, сидів смирненько…

Вітчим умився, щось буркочучи, почав утиратися. Втирався він довго й нудно, ніби хотів одполірувати до блиску своє кругловиде, в ластовинні, обличчя та великі червоні вуха, з яких стреміли руді пучки волосся.

Потім він виніс надвір чавун вчорашнього борщу, котрий сусідська баба Химка варила їм щодва дні. Поставив на одноногому столику, вкопаному під напіввисохлою грушею. Розгорнув газету, почав різати на кавалки ліверну ковбасу й чорний хліб.

— Тарасе! Тарасе! — гукнув він.

Тарасик неохоче виповз із притулку, обтрусився.

— Тут я…

— Йди їсти… Бери ложку…

— Тарасик сів на ослін напроти вітчима, з-під лоба зиркнув на його непривітне обличчя. "Дасть чи ні? Просити чи ні?" Він почав знехотя хлебтати несмачний борщ, поглядаючи на шматочки ковбаси.

— Чого в пилюці? — буркнув вітчим. — Знов довбався в землі?

— Еге ж…

— Не шануєш одежини. Мені кожна копійка потом дістається, а ти…

Тарасик промовчав. Вітчим одгорнув для нього три шматочка ковбаси. Хлопець не зчувся й коли, як вони опинилися в його животі. Вітчим косо глипнув на нього.

— Меткий. Аби так до роботи був моторний та до навчання… Де був сьогодні?

— Дома гулявся… А в мене до вас, дядьку Семене, є прохання, — зважився, нарешті, Тарасик і подих у нього перехопило.

— Дядьку, дядьку! — перекривив вітчим. — Що там у тебе?

— Дайте мені десять копійок, ледве чутно мовив хлопець. — Я більше не прохатиму нічого…

— Десять копійок? — скрикнув вітчим і на його щоках проступило коричневе ластовиння. — Навіщо тобі такі гроші?

— Хочу побачити цирк… Приїхав до нас… Я читав афішу…

Вітчим набурмосився, колючим поглядом провів по скуленій постаті пасинка.

— Знаю, що буде цирк. Сам піду нині ввечері. Та чи заслужив ти на ласку? Непривітний, злий, як зінське щеня. Дивишся вовком на мене. Дядьком звеш.

От назви батьком — може, й візьму тебе на цирк… Назви…

Хлопець мовчав, утупившись поглядом в спориш під ногами.

— Ну, чого ж мовчиш? Хліб мій їси, а батьком кликати не хочеш? Язика ковтнув? Дядько я тобі чи батько? Кажи!

— Мій батько вмер, — тихо, але вперто прошепотів Тарасик.

— Умер, умер! — люто сикнув вітчим, вдаривши дерев’яною ложкою по столу. — Знаю, що здох! Як собака! На каторзі!

— Ні! Ні! — не стримавшись закричав Тарасик. З очей хлопчика бризнули сльози, в грудях сильно затіпалося серденятко. — Він гарний! Це ви… Ви — собака! А тато мій — герой! Мені мама казала!

— Ах ти, цуценя! — гаркнув вітчим, хапаючи його широкою долонею за сорочечку. — Десять копійок просиш, а називаєш собакою!? Та я тебе… вовче сім’я!

Сорочка тріснула, Тарасик випручався з жилавих рук, метнувся до дерези. Вітчим, важко гупаючи чобітьми, наздогнав його, повалив на моріг. Скинувши штаненята, почав періщити очкуром, малюючи на худенькому задочку, схожому на два зубки часнику, сині й багрові смуги.

Тарасик прикусив губу, гриз бур’ян, але не кричав. Ніколи, ніколи він не почує його крику. Не діждеться!

Баба Химка виглянула з-за тину, жалісливо загукала:

— За що катуєш, Семене, хлопця? Перестань! Ось кому кажу — перестань!

— Хіба це хлопець! — заричав люто вітчим, але все таки кинув Тарасика на траві і, плюнувши, рушив до столика доїдати харч. — Це Ірод! Бачитимеш ти тепер цирк, як свої вуха! Сиди дома і не рипайся! Чуєш? А не послухаєш — шкуру спущу!..

Тарасик не слухав його погроз. Він заліз до своєї схованки-печери, скулився там і дав волю сльозам. Серце його палало вогнем помсти і образи.

— Гад… гад… гад…, — схлипував він, розтираючи на щоках брудні патьоки сліз. — Я тобі… я не знаю, що я тобі… Мамо рідна… Матусю моя… Прийди до мене… Нащо ти мене оставила самого…

Біль вщухав, сира земля холодила спину і полегшувала щеміння. Тарасик сів у печері, зігнувшись бубликом, обняв руками коліна і сумовито дивився у круглий отвір печери, на багряне червневе передзахіддя. Тата, його любого тата він назвав собакою! За що? Вони ж обоє були товаришами, прийшли у місто з села заробляти на цукровому заводі. І обидва любили маму, так вона казала. Та мама вибрала тата, бо він був добрий і ласкавий. А потім був страйк на заводі, робітники хотіли більшої плати. Тато був головний, він хотів, щоб всім було добре. А хтось доніс на тата, його арештували і запроторили на Сибіряку. А там він тікав з каторги, і його вбили… Він герой, а не собака! Мама точно знала! А потім цей… Семен… піддобрився до мами… вона перейшла до нього… разом з Тарасиком. За два роки мама змарніла, дуже хорувала, і вмерла… Тужила дуже за татом… А я… на кого я лишився? За що ж він так погано лає любого тата?

Незабаром плин думок змінився і Тарасик згадав таємничу афішу. Вітчим хоче, щоб він сидів дома? Нізащо. Не діждеться! Ми таки з Павликом побачимо фокусника. Щось придумаємо! Треба лише покликати Павлика і порадитися…

В голові Тарасика визрівав новий план.

ЦИРК

Цирковий балаган нап’яли на краю базарного майдану, над крутим берегом Бугу. Ще з дня довкола товпилася незліченна юрма дітей та дорослих гуляк. Всім хотілося побачити вчених коней, і справді — інколи видко було в глибині тимчасової будівлі лискучі спини ситих коней вороної та білої масті, чулося приглушене іржання. Та найдужче кортіло всім, хто ловив гав довкола гігантського шатра, бодай одненьким оком кинути на знаменитого, так таємниче афішованого, ілюзіоніста. Проте, скільки люди не товпилися, як не заглядали у всі щілинки, нічого подібного до фокусника вони не побачили. Звичайнісінькі люди — теслярі будували дерев’яні сидіння довкола арени, не звертаючи ніякої уваги на базік, котрі без упину висловлювали всілякі занудливі припущення та міркування.

Настав вечір. До каси вилаштувалася черга. Тьмянів обрій за Бугом, в небі догорало золото-пурпурове багаття. На вузьких брудних вулицях міста спалахнули гасові ліхтарі. На базарному майдані запрацювали атракціони. Люди в очікуванні циркової вистави каталися на каруселі, товпилися біля яток, рундуків, кав’ярень, пили пиво, горілку, обсмоктували на всі лади майбутнє видовище.

Над цирковим балаганом зажевріла блакитна куля. Базарний майдан загомонів. Товпище потяглося до входу в шатро. Павлик з Тарасиком разом з тим людським річищем хотіли пробратися до приміщення, але їх схопили за шкіру високі жилаві хлопці в розкішній позолоченій уніформі і кинули, як безпорадних котенят у кущі.

Хлоп’ята посиділи трохи в заростях жовтої акації, чухаючи пом’яті боки, заздрісно дивлячись на публіку, яка валом перла на видовище. Тарасик раптом перестав дивитися на юрму, а почав пильно розглядати верхів’я шатра.

— Що ти там загубив? — штовхнув його під бік Павлик. — Чи довго ми будемо тутечки вклякати? Треба щось робити?!

— Я знаю, — радісно озвався Тарасик.

— Що знаєш?

— Як нам бути… Глянь туди…

— Куди?

— Шатро бачиш?

— Бачу.

— А над ним?

— Дуб…

— Ну? Не кумекаєш?

— Ні, — признався Павлик.

— Тоді сам ти дуб, — сердито зашепотів Тарасик. — Не треба нам ніяких п’ятаків. Ми таке містечко собі облюбуємо, що ого-го! Краще ніж в перших рядах. Згори ж все видно.

— Як же ти побачиш? Там же брезент… парусина…

— А ми проріжемо, дурний…

— А як уздрять?

— Хто? Ми дві невеликі дірочки зробимо, аби тільки видно було. Гайда!

— Ой, страшно!

— Тоді я сам… Боягуз!

— Та ні… То я так…

Хлопці пробралися поза кущами до стовбура вікового дуба, хутко вичарабкалися до розложистих гілок на рівні циркового шатра. Лізли серед темно-зеленої густючої крони безшумно, як коти. Зупинилися над серединою шатра і осідлали товсті вітки.

— О! — вдоволено озвався Тарасик. — Розкішно! А ти боявся! Нас ніхто не бачить, а ми — все бачимо!

— Справді, гарно, — пошепки відгукнувся Павлик. — Можна кожного дня ходити. І хлопців привести…

— Ні, ні! — заперечив Тарасик. — Почнеться сварка, дізнаються дорослі… Не треба… Давай ножика, я проріжу дірочки…

Покрівля шатра була ветха, хлопці лише розширили дві щілини, крізь які видно було кільце арени, потрушене злотистою тирсою, гомінливу публіку та завмерлих біля входу уніформістів. В перших рядах сиділо все повітове начальство, було багато дам і гарних дівчат в розкішних туалетах: вони обмінювалися репліками, сміялися, обвіваючи розпашілі обличчя розмаїтими віялами. В середніх рядах розмістилася публіка простіша, а позаду — набилося безліч робочого люду, серед тої темної маси там і сям розквітали дівчачі вишиванки: ті глядачі, певно були з околиць міста.

— Вже, — шепнув раптом Тарасик. — Починається. Дивися і не диш!

Хлоп’ята припали до своїх дірочок. Глядачі затихли, лише невелика хвиля гомону ще згасала в задніх рядах. З темного входу з’явилася висока, худа постать в чорному смокінгу, в білих рукавичках, з прилизаним волоссям. Обличчя людини було ніби жовтий пергамен.

— Схожий на мертвяка, — сказав Павлик.

— Тихо, — цикнув Тарасик.

— Пані й панове! — сказав чоловік в чорному. — Ми щасливі розпочати циркові вистави всесвітньовідомого цирку Агійо у вашому місті. Прошу ласкавої уваги. Гадаю, що ви не будете сумувати…

Вдарив гонг. Електролампи згасли. Серед пітьми заграв оркестр. Під бравурну музику знову спалахнуло світло і на арену викотився смішний куций чоловічок у конічній шапці, широких штанях, з химерно розмальованим обличчям. Він щось говорив, когось дражнив, перекидався через голову, пролазив через обруч. Хлоп’ята пильно прислухалися, але нічого не могли розібрати. Публіка сміялася. Тарасик сердито чмихнув.

— Мабуть, якийсь дурень.

— Клоун, — додав Павлик.

— І чого вони сміються?

— А так…

— Хай би вже йшов собі…

Нарешті, клоун почимчикував з арени, його супроводили ріденькі оплески. Після нього вискочило трійко братів у барвистих трико —

гнучких, метких, граціозних. Вони перелітали через голову один у одного, створювали неймовірні поєднання, сплетіння тіл, робили стойки на голові, на руках, на палицях.

— От виробляють! — заздрісно сказав Павлик. — Якби нам так!

— Чого захотів! — озвався Тарасик, не одводячи погляду від арени. — То ж артисти! їх навчають!

— І я б пішов!

— Чи тебе взяли б!

— О, диви, диви! Коні!

Під ритмічну музику з’явилися прегарні коні, їх було четверо — двоє вороних, двоє білих. Голови чудових тварин вінчали барвисті султани з пір’я, в сяйві електроламп виблискувала коштовна збруя. Коней тримали за повіддя два юнаки й двійко дівчат: всі вони були стрункі й казкові, вбрані у полегшену гусарську уніформу. Музика заспішила, коні ринулися вскач, хлопці й дівчата вистрибнули їм на спини, і почалося таке, що Тарасик з Павликом ледь-ледь не заверещали від захоплення. Глядачі невпинно аплодували, навіть респектабельна публіка в перших рядах задоволено плескала в долоні.

Вершники на ходу перескакували з коня на коня, вибиралися одне одному на спину по двоє, по троє, робили стойки вгору ногами, пролазили в коней попід черевом. Всього не перелічиш, що хлоп’ята побачили, пошепки коментуючи виставу.

Атракціон з кіньми скінчився, супроводжений овоціями. Запанувала глибока тиша, бо чоловік в чорному смокінгу оголосив про виступ незрівняного, небувалого, чудодійного, неповторного мага, ілюзіоніста, факіра, магістра чарівних наук великого Ойра-Хана.

Музики не було. Не згасало світло.

На арену вийшов чоловік середнього зросту в блакитному трико — худорлявий і стрункий. Довге пшеничне волосся падало пишними кучерями на спину. Його можна було б прийняти за дівчину, аби не маленькі русяві вуса над твердо окресленими губами та круті крилаті брови над пронизливими синьо-стальними очима.

Глядачі розчаровані зітхнули. Не було магічного причандалля. Не було чорних або роззолочених паланкінів, традиційного вбрання, чалми, грізного погляду. Був приємний, хоча й чимось дуже дивний юнак.

Він зупинився серед арени, підняв руки вгору. Потім опустив униз. Всі бачили, що він нічого не тримав, не ховав. Та й ховати ніде було.

Юнак знову підняв руку, стиснув пальці в кулак. Розкрив долоню, взяв з неї зжмакану хустинку, розгорнув її.

— Де вона взялася? — зачаровано видихнув Павлик.

— А хто його знає. На те ж і фокус…

— Фокус то фокус. А ховати ж нема де…

— Цить. Дивімося далі…

Юнак поклав хустину на арену, згори чітко видно було барвистий прямокутник. Зненацька прямокутник почав підніматися вгору, разом з тим хустина збільшувалася, приховуючи те, що було під нею. Ось вона вже вища ілюзіоніста, сягає двох людських зростів. Хтось серед глядацької зали ахнув. Хустина смикнулася вгору, перетворилася на невелику прозору дитячу кулю, тріснула під склепінням цирку і розсипалася золотистими іскрами. Глядачі заревли від захоплення:

серед арени тріпотіла, жила, дихала травневим запахом саду височенька яблуня, густо всіяна рожевими квітами.

Юнак махнув рукою, яблунька охопилася полум’ям, щезла, вгору полетіла зграя білих голубів. Дорослі з роззявленими ротами дивилися на чудо, діти щасливо сміялися, якась бабуся в задньому ряду хрестилася.

— Мені страшно, — сказав тихесенько Павлик.

— Чого! — здивувався Тарасик.

— Тут щось не так!

— Як не так?

— Хіба таке людина може робити?

— Так фокусник же!

— Еге, фокусник! Це домовик, а не фокусник…

— Дурний! Краще дивися, що він далі витворяє…

А дивитися, справді, треба було в десятеро очей, бо тим часом голуби, трохи покружлявши під склепінням шатра, згорнули крильця і почали падати вниз. Жінки заверещали. Птахи перетворилися в легесенькі небачені квіти, схожі на кульбабу, тільки не білого а райдужного кольору. Барви напівпрозорих тичинок-пелюсточок мінилися, грали в світлі електроламп, здавалося, що з неба падає казкова хурделиця. Гомін схвалення плив над залою, діти й дівчата простягали руки вгору, хапали квіточки, нюхали їх. Чарівні утвори танули в долонях, огортаючи глядачів рожевою імлою.

А Ойра-Хан стояв серед арени непорушно, дивився на людей загадково й дивно, трохи іронічно усміхався.

Нарешті, він знову підняв руку, в долоні його було видно коробку сірників. Він запалив сірника, кинув його на арену. Спалахнуло полум’я, спочатку невелике, потім воно жухнуло під склепіння цирку. Павлик сахнувся, відчувши подих вогню.

— Невже справжнє? — прошепотів він.

— Справжнє, — ствердив Тарасик. — Я відчуваю тепло…

Ойра-Хан пальцем покликав з перших рядів якогось елегантно вбраного пана. Той огинався, оглядався незручно на свою супутницю: вона сміялася, заохочувала його. Потім не витримала, разом з ним перескочила бар’єр арени, підійшла до багаття. Простягла руку і з подивом відскочила.

— Ай! Пече! То є справжній вогонь!

— Браво! — крикнув хтось.

Через бар’єр кинулося ще кілька охочих, вони теж пробували наблизитися до полум’я, але з сміхом і криком відступали. Багаття ширилося, тирса довкола вогню тліла, запах горілого ясно чувся в залі. Глядачі занепокоєно гули, чулися крики.

— А він нас не спалить!

— Пожежа!

— Куди дивляться пожарні?

— Заспокойтесь, це ж фокус!

— Еге, фокус! Спробуй, підійти до того фокуса!

Ойра-Хан заспокійливо підняв руку, запала тривожна тиша. На арену в супроводі ніжної музики вибігла девяти-десятилітня дівчинка — синьоокий, кучерявий янгол з русою косою — і зупинилася біля ілюзіоніста. Він погладив її по голівці, зробив рукою знак. Дівчинка пробігла по бар’єру довкола арени, всі її вітали оплесками. Факір схопив її за біле платтячко, підняв угору і жбурнув у вогнище. Увсебіч порснули іскри, вбрання на ній спалахнуло. Хтось пронизливо заверещав, якась дама істерично заголосила і знепритомніла.

Вбрання обсипалося попелом додолу, дівчинка стояла серед вогню в золотому трико і весело усміхалася. Ось язики багаття перетворилися в тремтливі пелюстки велетенської квітки, публіка заіржала від задоволення і несподіванки, потім затихла: казкова квітка закривалася, ховаючи дівчинку від очей глядачів. Невдовзі серед арени видно було тільки тугий рожевий пуп’янок. Ойра-Хан торкнувся його рукою, він почав знову розгортатися. Але тепер пелюстки були багрово-чорні, потім — пурпурово-рожеві, жовтогарячі, ніжно-сонячні, нарешті вибухнули грізними полум’яними звивами. Тільки тепер серед палючої стихії замість дівчинки видно було постать чорного гривастого лева. Цар звірів заричав, перебираючи лапами, з-під яких летіли іскри і великі жарини. Ось він поволі вийшов з вогню, публіка занепокоїлася. Ойра-Хан підняв у руці пістоль, вистрілив. Лев смішно підскочив угору, перекрутився в повітрі і знову став дівчинкою в білому платтячку. Вона кланялася на всі боки, глядачі шалено вітали її, кидали квіти. Вогонь серед арени погас, не видно було жодного знаку на свіжій тирсі. Ойра-Хан дивився понад головами людей спокійно-усміхнено, долоня його лежала на плечі дівчинки.

Ось вона залишила арену, побігла до виходу граціозно кланяючись на всі боки і посилаючи поцілунки. Павлик потягнувся до дірочки, щоб краще розглядіти дівчинку, гілка хруснула. Тарасик схопив товариша за

штани, але й сам не втримався. Вони разом шугнули вниз, прорвали парусину склепіння, несамовито закричали. Що сталося — вони не знали! Якась сила підхопила їх, закружляла, понесла над ареною. В очах хлоп’ят миготіли вогні, свідомість знемагала від страху й несподіванки. Глядачі шаленіли, сміялися. Звідкілясь почувся здивований і гнівний голос:

— Тарасе, іродів сину! Ти чого там літаєш?

— Дивися, дивися! Та це ж Маринин Павлик! Оце так шибеники! Звідкіля вони взялися!

Тугий струмінь незримого потоку поніс хлопців до середини арени, поставив біля Ойра-Хана. Вони боялися дивитися на людей, винувато і злякано тремтіли. Ілюзіоніст торкнувся долонями дитячих голів, вони глянули йому в очі. Погляд Ойра-Хана був уважний і веселий. Він сміявся цілком по-дитячому і щось запитував, застерігав і підбадьорював. І хлоп’ятам стало легше від тих очей, і вже вони не здавалися грізними та стальними, а дружніми й ніжними.

Від виходу поспішав чоловік в чорному смокінгу, він запитливо й тривожно поглядав на ілюзіоніста, показуючи на діру в склепінні. Той заспокійливо зробив рукою знак. Та ось в перших рядах встав на повний зріст офіцер в елегантній жандармській формі. То був сам шеф повітового управління третього відділення поручик Їжаковський. Ойра-Хан глянув на нього з подивом.

— Вимагаю пояснень, — голосно сказав Їжаковський.

— Яких пояснень хоче пан поручик? — ввічливо запитав чоловік в смокінгу.

— Хай ваш ілюзіоніст пояснить нам… ееее… свої феномени…

— Чому ви цього вимагаєте? Є у всякій професії свої таємниці, і розкривати їх…

— Пробачте, пробачте, батечку мій… еее… не знаю, як вас величати… Хай попередні фокуси-покуси були вашою професійною таємницею, хоча й до них можна застосувати той же критерій: вони надто правдиві! Я бачив інших факірів, батечку мій, і запевняю вас — ваші фокуси-покуси надто моторошні…

— Як на чий смак, — холодно поклонившись, сказав чоловік в смокінгу.

— Гаразд, гаразд! Погодимося! Але хлоп’ята! Вони тутешні… Вони впали без наміру, без домовлення. Яким чином…

— Що, пане поручику?

— Яким чином вони були зупинені й врятовані? Це мене бентежить і вимагає розв’язки…

— Невже всяка тайна вимагає розв’язки? — раптом запитав Ойра-Хан. Голос його був звучний і холодний, ніби удар срібного дзвону над горами.

— Бажано, бажано, пане ілюзіоністе! — роздратовано сказав шеф жандармів. — Інакше, це загрожує нормальному плинові суспільного життя і може викликати небажані наслідки…

— Не розумію вашої логіки, — спокійно відповів Ойра-Хан. — Нецікаво жити, коли немає тайни…

— Я не філософствувати прийшов сюди, — мовив Їжаковський. — Я вимагаю відповіді…

— Відповім я, — сказав чоловік в смокінгу. — В афіші сказано: фокуси — по замовленню. Хлоп’ята впали несподівано, але Ойра-Хан має можливості будь-яку ситуацію обіграти для ілюзії. Ви задоволені, пане поручику? Ми можемо продовжувати виставу?

Їжаковський мовчки сів на своє місце, сухо кивнувши на знак згоди. Глядачі приглушено, вдоволено гомоніли. Чоловік в смокінгу підштовхнув Павлика й Тарасика до виходу.

— Марш додому, босонога команда! Приходьте наступного разу нормально, як всі люди!

— Наступного разу він на пузі поповзе, — почувся з задніх рядів хрипкий голос Семена. — Я йому такого компреса дома прикладу!

Зала сміялася. Хлопці метнулися, як злякані горобці, до дверей. їх проводили уважні, тривожні, якісь занепокоєні очі Ойри-Хана…

ПОМСТА

Вітчим виконав свою обіцянку. Він так страшно катував Тарасика, що баба Химка почула з сусіднього двору і ледве одняла хлопця. Вона поклала його на лежанці в хатинці і почала обкладати холодною м’ятою, гнівно дорікаючи Семенові.

— Хреста на тобі нема, луципере! Хіба ж можна отак катувати дитину! Воно й видно, що не рідне! Бідне ти моє, безпритульне! Сиротино моя безталанна! Та нікому ж тебе нагодувати, поцілувати, поніжити, та нікому ж і в головці поскати. Ой, Боже ж мій, Боже! За що ж гака страшна кара невинному дитяті…

А в тілі Тарасика біль вщухає, м’ята приємно холодить, слова бабині хвилями плинуть, котяться в далечінь, породжують чи то сни чи то видіння… Над ним схиляється висока прозора постать. Очі хлопчика

заплющені, але він знає: то мама. І не дивно йому, що вона прийшла, інакше й бути не може. Адже йому боляче, він самотній: мама почула й прийшла.

— Бідний мій, бідний синочку, — шепоче ледве чутний голос. — Ходімо, погуляємо…

Тарасик трішечки розплющує повіки. Крізь рожевий туман видно обличчя мами, її тонкі прозорі руки з синіми жилками, схожими на звивини рік. Вона молода і гарна, найкраща в світі.

— Мамо, мамочко! Ти навіки прийшла до мене? Ми більше не розлучимося?

Мама не відповідає. Її обличчя сумовите й усміхнене водночас.

— Вставай, вставай, синочку! Надворі сонечко, політаємо трішечки…

Тарасик встає з ліжка, пливе над підлогою, вилітає за матір’ю у вікно і не дивується цьому. Він бачить знайоме подвір’я, курей у дерезі, чорний отвір печери під корінням старої верби. В небі літають лелеки, радісно ширяючи поміж хмарами. О, як щасливо бути поряд з ними, відчути себе всемогутнім!..

Але звідки чужі голоси! Чому їх чути так гучно? Один з них належить бабі Химці, а інший… хто ж інший? Він злий і ворожий… У мами міниться обличчя, спотворюється болем і розпукою. Вона тане, тане, як видиво поміж хмарами, а палючий біль пронизує хлопчика наскрізь і кидає його вниз, униз, униз! Яке жахливе падіння! Завмирає серце від чекання: коли ж удар об землю? Коли ж!

А голоси гудуть, гудуть, вгвинчуються у свідомість, бентежать несподіваність, жахливістю того, що Тарасик чує.

— Ти не руш дитини, гаспиде! Сам не зумів дати життя, то й не одбирай! У тебе рука не батьківська! Чортова рука в тебе, Семене! Я тобі правду кажу!

— Не плюйте мені в душу, бабо! Чого ви лізете в неї?

— Яка там у тебе душа? Жаба в тебе замість душі! Аби була душа — не катував би дитини! Матір згубив, а тепер — дитину хочеш довести до погибелі…

— Що ви мелете? Хто її згубив? Сама померла…

— А чого? Гадаєш — не знаю? Вона мені, голубонька, все перед смертю оповіла. Їй люди очі одкрили, хто ти й що ти. Ти, Каїне, доніс на Федора, на її першого чоловіка, на свого товариша. Занапастив душу — і його і свою…

— Брехня!

— Не брехня! Ич, як посинів! Боїшся правди? Взяв на себе Каїнів тягар — неси тепер, не згинайся! А вона, голубонька, не знала, що ти христопродавець, та вийшла за тебе. А як взнала — занудилася, згоріла від туги та муки… А ти тепер сина її хочеш доконати!

— Цитьте, бабо! Цитьте, а то я…

— Що ти мені? Я вже вузлики зв’язала в дорогу, мені не страшно вмирати. А тобі — страшно! Бо багато нагрішив…

— Ненавиджу, ненавиджу вовче сім’я! Хотів своєї дитини, любив її пекельно, заздрив Федорові, от і смикнув нечистий…

— Нечистий, нечистий! Все на нечистого звалюєш! У самого серце нечисте! Чим же Тарасик поганий? Та янгольська ж дитина! Раз уже так сталося — то змий гріх з душі, поможи хлоп’яті вийти в люди, може й зарахується тобі…

— Мовчіть, бабо, бо тоскно мені! Залиште мене в спокої! Не торкну його більше пальцем! Тільки мовчіть, бо я не знаю що вдію…

— Та вже мовчатиму… мовчатиму… Що поможеться? Дитяти жаль, йому ж ще жити та й жити… Ах, ти, доленько сиротинська! Де ти блукаєш, якими нетрями, що ніяк не доберешся до місця свого?.. Ой, Боже ж мій, Боже…

Тарасик слухає ту дивну розмову і ніяк не може втямити — чи то сниться чи наяву? Невже вітчим, справді, продав тата? Так ось чому мама вічно була засмучена? Ось чому Семен ненавидить Тарасика!?

Падіння стишується, знову хвилі болю колишуть хлопця, червоні та золотисті павуки поважно походжають довкола і тчуть, тчуть срібне мереживо снів, сповиваючи його в казкові пелюшки. Хтось приходить, відходить. Хтось шкарубкими руками торкається побитого тіла, повертає його з боку на бік, співає журливих пісень. А, це баба Химка… Ось вона знову щезає… І пливе пітьма, нескіченна болісна пітьма, якій нема кінця-краю…

Потім з тієї пітьми виникає освітлене кільце арени. А серед неї — Ойра-Хан. Він пальцем манить хлопця до себе. Тарасик пересилює біль і встає. Ойра-Хан розкриває двері, пропонує зазирнути в них. Хто це там? А, це вітчим… І з ним ще хтось… Хтось холодний і впевнений. Вітчим запобігливо згорблюєтьєся, не сміє сісти поряд.

— Чим заслужив таку ласку? Прошу вас, сідайте! Може, чим-небудь вгостити…

— Не треба про дурниці, — зневажливо відповідає незнайомий. — Маю до тебе важливу справу. Його благородіє пан поручик звелів передати, що тобі доручається…

— Мені? Сам пан поручик?

— Без вигуків. Слухай уважно… Тут нікого нема?

— Нема. В хатині хлопчик. Він спить.

— Гаразд. Наказ такий: ти покинеш теперішню роботу…

— Як же так? Я багато літ старався. Маю чисту роботу, добрий заробіток…

— Знаю. Заслужив. Треба буде — ще краще місце матимеш. Але нині — підеш наймати ся до цирку…

— До оцього цирку? — здивувався вітчим.

— Саме до оцього, дурню. Іншого в нас нема.

— Що я буду там робити?

— Про це й річ. Тебе приймуть, не турбуйся. З кіньми вмієш?

— Що?

— Ну, доглядати, годувати, чистити?

— Вмію. Змалку любив це…

— От і чудово. Тим балаганщикам терміново потрібен конюх. Що? Як це зроблено? Не твоє діло. Йди негайно і скажи, що ти б хотів у них працювати…

— А далі…

— Далі — головне. Пан поручик дуже цікавиться тим… факіром. Затямив?

— Не зовсім.

— Треба дізнатися, що він за штука. Як робить свої фокуси. Звідкіля він?

— А ви… перевірте?

— Не можна, дурню. Документи в порядку.

— Тоді що ж я?

— Тонкощі потрібні. Пан поручик вважає, що той… факір… небезпечний злочинець…

— Мені він теж… не теє… не подобається…

— Ото ж бо. Слухай далі… Роби, як знаєш, підслухай чи що там, але дізнайся — хто, що, як, звідки… Пиши все, що почуєш, всяку дрібничку — важливу чи неважливу. Ти маєш гарний скоропис, працюєш в конторі заводу, отже підходиш для діла…

— Я мріяв про подяку, тут… конюхом…

— Для отєчества потрібно! Затямив? Це — ненадовго! А тоді матимеш нагороду. Може, навіть орден пан поручик виклопоче…

— Мені? Орден?

— А тож. Запам’ятай і слухайся…

Голоси глухнуть, віддаляються. Тарасик провалюється у чарівну небувальщину. Що йому вітчим, що йому погрози і зради. Він тепер володар казкової печери, нескінченного неба, білокрилих лелек і далеких зірок. Він тепер син всемогутнього сну…

ДОНОС ВІТЧИМА

Минали дні.

Тарасик поволі видужував. Вітчим не заходив до хатини. Лише баба Химка приносила хлоп’яті їсти, прибирала, оповідала казки. А коли залишала його наодинці — в душу йому дивилося відчинене вікно. Звідти обзивався до Тарасика нескінченний світ явищ і образів: ввечері грали на ніжно-сумовитих цимбалах цвіркуни або сповнювали простір своєю мелодійною журбою жаби; вночі крізь ласкаве віття яблуні зазирали в його серце, граючись, зірки, — і були вони близькі, теплі й рідні, — а на світанку сусідські півні починали бадьорий перегук, ніби давали команду сонячним музикам розпочати свій вогнистий шалений танець; і тоді до небувалого хору прилучалося все — горобці, лелеки, коти, корови, котрі, мукаючи сонно, простували на пашу, кури, що греблися попід дерезою, столітня груша, котра вже одживала свій вік, а все таки зав’язувала на кількох гілках бруньки солодких плодів… ах, не зуміти, не збагнути, не перерахувати всього Тарасикові, що танцювало під помахи сонячного смичка, золотисті тіні від котрого коливалися на стіні перед хлопчиком.

Так можна було лежати довго, довго. І здавалося, що нема часу, що нема тіла. Є лише музика, сонце і небо…

— Тарасику! Тарасику!

— Хто там?

— Це я… Павлик…

— Ходи сюди…

— Боюся…

— Гада нема…

— Якого гада?

— А вітчима… Він на заводі…

Павлик перегинається через лутку вікна, таємниче шепоче:

— На якому там заводі. Твій вітчим вже в цирку працює.

— В цирку? — дивується Тарасик.

— Атож. Конюхом. Чого його туди понесло? Мати моя каже, що тут щось не те…

Тарасик задумується. Отже, йому не снилося. Той невідомий вночі… розмова про Ойра-Хана…

— Павлику…

— Гов!

— А ти був там…

— Де?

— А в цирку?

— Боюся. Мене мати теж парила. Тільки не дуже…

— А що цирк?

— Люди валом валять. Кажуть, там таке виробляє той… Ойра-Хан!

— Що? — зводиться на лікті Тарасик.

— Таке, що волосся сторч стає! Кажуть, що то якийсь дідько!

— А мені він подобається…

— І мені, — признається Павлик.

— Якби зустрітися з ним…

— А як?

— Просто… прийти і…

— Не пустять…

— А ми спробуємо. Ось я видужаю і ми…

— А як ти думаєш… чого твій гад пішов туди…

— Я вже догадуюся, — понуро бовкнув Тарасик. — Тільки зажди, я перевірю. Гаразд?

— Гаразд!

— Дивись! Щоб нікому ні слова. Я перевірю, а тоді ми підемо до Ойра-Хана… Біжи, щоб не застали тебе… Я скоро видужаю…

Минає день. Настає вечір.

Чути, як приходить вітчим, гупає чобітьми. Сновигає туди й сюди.

Баба Химка приносить теплого молока з-під корівки. Очі її світяться ласкою з-під сивих брів.

— Випий, дитинко. Випий. Тепленьке молочко дасть сили тобі, загоїть вавки…

— Не хочу, бабусю… Я вже здоровий…

— Пий, пий, не придурюйся. Де там ти здоровий, одні скраклі замість рук. Ну та нічого, аби кості, а інше наросте! Пий здоров! Ну, шануйся — я пішла…

Вечір. Тиша. Молодик за вікном.

Грає на скрипку цвіркун у запічку.

Верещать занудно розбещені коти десь у городах. І млосно, сп’яніло витьохкує свої весільні пісні соловейко.

А світло за дверима не згасає. Вітчим сидить біля столу. Що він робить?

Тарасик тихесенько шастає з-під ряднини, навшпиньки підкрадається до дверей, зазирає в щілинку. Гад щось пише у товстий зошит з клейончатою палітуркою. Довго, довго пише. Зупиняється, морщить лоба, чухає в потилиці. Зловісно усміхається. І знову пише. Нарешті, він розгинається, тре долонею заспані очі, ховає ручку й чорнило в шухляду. А зошита загортає в стару газету, а потім, пильно глянувши на двері до хатини, відчиняє грубку і кладе згорток туди.

Тарасик усміхається зловтішно. Хитрий! Думає, що ніхто не полізе, бо, мовляв, грубка влітку не топиться…

Хлопець ящіркою метнувся до постелі, згорнувся клубочком під ряднину і завмер. Тепер він знає, як діяти…

Наступного дня. коли вітчим пішов з дому, а баба Химка попорядкувала в хаті й почимчикувала до себе. Тарасик вибрався з ліжка, тримаючись за стіну, вийшов у сіни. Виглянув надвір. Ніде нікого. Він засунув двері ще й накинув защібкою щоб ніхто не відчинив. Тоді повернувся до хати і кинувся до грубки. Серце тохкало, але він переміг страх. Чи не переховав вітчим зошита? Ні, є…

Тарасик розгорнув газету, залишив біля грубки, а зошита взяв з собою, до хатини. Сів на ліжко, загорнувся ряднину до грудей, поклав зошита на коліна.

На першій сторінці каліграфічним скорописом було написано: "Його високоблагородію пану Їжаковському вірнопіддане ДОНЕСЕННЯ".

— Гарно пише, гад, — зітхнув Тарасик. — Якби мені такий почерк… Отак він, мабуть, і на тата мого писав…

Далі він прочитав:

"Найпокірніше прохаю дозволу донести таке: влаштувався я конюхом у цирку Агійо вдало, одразу ж приступив до роботи. Розпитував артистів та теслярів про Ойра-Хана, проте вони нічого мені не могли сказати. Самого факіра ніде не видно, і ніхто не знає, де він ночує, що їсть, з ким бесідує. До самого Агійо мені підступати не можна, та він і не стане розмовляти зі мною, це я добре розумію. Своє місце знаю, ваше високоблагородіє… Дізнався я лише таке: десь в Карпатах вищезгаданий Ойра-Хан приєднався до цирку Агійо і замінив колишнього факіра з таким же ім’ям. Отже, він не є справжній Ойра-Хан. А це вже якась ниточка, за яку можна схопитися. Проте, тут діло не просте, це я збагнув. Ойра-Хан птиця загадкова. Я дізнався припадком, що він дуже любить доньку Агійо Марійку, котра й виступає з ним, якщо ваше високоблагородіє зволить згадати: вона згоряє серед полум’я, а потім перетворюється в лева і навпаки. Так ото я і почав висліджувати час, коли Марійка з ним зустрічається. В основному це буває вечорами, після вистави. Вони гуляють разом або сидять десь під деревом і бесідують, що мене вельми здивувало. Що спільного між факіром і дитиною? Розмови ж, як ви, ваше високоблагородіє, зволите побачити далі, носять вельми символічний і затуманений характер. Я їх записую якомога точніше, а на ваш розсуд залишаю толкування і висновки.

Ясна річ, я потурбувався про те, щоб мене ніхто не запідозрив, а тим паче сам Ойра-Хан.

Мені здається, він цілком нетямущий чоловік, бо дивиться на мене, немов би на порожнє місце. А, може, такий замаскований? Тоді я в скрутному стані. Проте, пам’ятаючи наказ вашого високоблагородія про важливість справи, прикладаю всіх зусиль, аби виконати його пильно і старанно. Мені не жаль живота мого і душі моєї на благо царя і отєчества. Вірю вашому високоблагородію, що ласкою вашою не буду обійдений.

А тепер дозволяю собі перейти до суті тих бесід, що їх вели багато вечорів підряд Ойра-Хан з донькою Агійо, Марійкою. З них ваше високоблагородіє довідається, наскільки небезпечним є вищеозначений факір, котрий навіть перед дитиною приховує своє справжнє обличчя за всілякими моторошними вигадками..."

ХТО ТИ, ОЙРА-ХАН?

— Чому ти все мовчиш, мовчиш, Ойра-Хан?

— Я не мовчу, Марійко...

— Мовчиш. Я ж бачу. Не дури мене! Губи не ворушаться, очі якісь чужі...

— Я промовляю, Марійко. Тільки ти не чуєш...

— Я б хотіла почути...

— Може, колись почуєш...

— Дивний ти... Все дивишся, дивишся в небо, на зорі. Що ти там бачеш?

— Найдорожче, Марійко.

— Що тобі найдорожче?

— Одна зірочка. Ти її не побачиш...

— Ти її дуже любиш?

— Люблю, Марійко.

— Як можна любити те, чого не видно?

— А ти сонечко любиш?

— Смішний! Хто ж не любить сонечка? Дуже люблю. Так його ж видно?

— А вночі?

— Що вночі?

— Ось тепер… сонечка не видно… Невже тепер ти його не любиш?

— Як хитро ти запитав. Я й не думала… Справді, я його тепер не бачу, а всеодно люблю… Бо воно є… Ой, як здорово! І мама моя давно померла, я її навіть не бачила, а я її дуже люблю…

— Ти все збагнула, Марійко. Ти славна дівчина. За це я тебе люблю.

— І я тебе, Ойра-Хан.

— Тобі холодно, ти дрижиш. Притулися до мене…

— Ні, ні… Мені не холодно. То так, я не знаю від чого… Послухай, Ойра-Хан…

— Що, Марійко?

— Скажи мені — хто ти?

— Агійо щодня оголошує моє ім’я, Марійко.

— Не смійся, Ойра-Хан, наді мною. Я нічого про тебе не знаю. І ніхто не знає. Ім’я це не твоє — його мав інший чоловік. Він помер. Ти робиш фокуси, люди пливуть до цирку… а гроші всі забирає Агійо, тобі нічого не треба…

— Смішна дівчинко, ти не задумуєшся над тим, про що запитуєш. Та й ніхто не задумується. Ось ти кажеш про ім’я, нібито воно не моє…

— Не твоє…

— А Марійка — твоє ім’я?

— Моє.

— Чому?

— Мене так назвала мама…

— Правильно. А мене Ойра-Ханом назвав Агійо. Я прийняв це ім’я, згодився з ним, ти мене так кличеш, інші люди знають мене, як Ойра-Хана… Хіба цього не досить?

— Химерно. Ти ніби вогонь. Щось палиш, прояснюєш… А як же твоє справжнє ім’я?

— Глянь, Марійко вгору. Що там над річкою… Таке срібне, кругле, ласкаве?

— Хі-хі! Та то ж місяць. Ой, смішний ти!

— Ти сказала — місяць. А для себе він хто?

— Н-не… знаю…

— От бачиш… А візьми оцей листочок, тут на віточці над тобою. Що ти про нього знаєш?

— Нічого…

— Майже нічого, Марійко. А що я знаю про тебе? А що ти знаєш про себе?

— Як ти все дивно повернув… Ніби в казці…

— Ми в казці й живемо. Тільки забули про це.

— Ти не забув. Ти кожного дня робиш казку.

— А люди платять гроші за казку, замість того, щоб самим жити у ній…

— А можна так, щоб завжди жити у казці?

— Можна. Я й прийшов з такого краю, Марійко…

— Ой-ой! Видав себе, видав. Я так і знала — ти не такий як всі…

— Такий. Тільки я не забув про свій рідний край.

— Він там, Ойра-Хан? Серед зірок?

— Там, Марійко.

— Ой, як здорово. Там у тебе є палац, чарівний сад, над яким плавають теплі, волохаті зорі, наче риби в акваріумі…

— Там може бути все, що завгодно. Крім нікчемності й підлості. Там розквітають небачені квіти, пливуть у небі схожі на легкі хмаринки кораблі, в яких вирушають за пригодами в далекі краї дитячі ватаги. їх зустрічають шалені бурі й високі хвилі, проти яких треба напружити всю силу і вміння. І перемога приносить шукачам щасливі здобутки нового розуміння самих себе і рідного світу. У нас немає зла і руїни, обману й жорстокості. Чи віриш ти мені, Марійко…

— Вірю, Ойра-Хан. Я хочу в твій край…

— Ти побачиш його…

— Коли?

— Коли дуже захочеш!

— Так, як на арені? В ілюзії? Так я не хочу, Ойра-Хан. Вогонь, від якого не згоряють. Лев, що не кусає. Голуби, яких нема. Мені не до серця фокуси, Ойра-Хан…

— Ах, ти, моя мудра дивовижна пташино! Як ти далеко сягаєш своїм сонячним розумом. Ти все правильно мислиш: люди готові оддати гроші за міраж, за порожню шкаралупу казкового. Але прагнути за ним, зробити його своїм життям майже ніхто не хоче. Чудо стало для людей вашого світу видовищем, на яке вони втішно позирають з свого болота…

— Я ще не все розумію, Ойра-Хан. Та відчуваю — ти правду сказав. Як же принести людям казку?

— Спочатку треба розбити кайдани на серцях у людей, Марійко. Ти бачила — вони навіть в цирку сидять в кільки рядів: спереду найбагатші, найпишніші, а чим далі — тим бідніші. А хіба розум і добро можна одділити вбранням?

…Тут дозволю внести своє зауваження, ваше високоблагородіє, щоб у вас, бува, не склалося враження, що я можу схвалювати ось такі химерні й протизаконні міркування. Мені здається, що вищеозначений Ойра-Хан ніякий не чарівник з всяких там казкових країн, а шарлатан і революціонер, ворог його величності самодержця всія Русі, і забиває він голову дитині всякою белібердою з якоюсь протизаконною метою, про що ваше високоблагородіє сам краще від мене нікчемного збагне і вияснить. А тепер дозволяю собі перейти до дальшого викладу вищезазначених розмов…

— Нащо ж ти показуєш фокуси, Ойра-Хан?

— Я жду…

— Чого?

— Щоб люди збагнули страшну силу ілюзії. Я їм показую за один вечір ціле товпище фантастичних подій. Явища, речі в найдивовижніших сплетіннях переходять одне в одне — і щезають безслідно. Невже вони не розуміють, що життя їхнє таке саме? Вони хапаються за оболонку явищ і вмирають, переслідуючи міраж, не досягнувши нічого. А головне вони топчуть під ноги…

— А що головне, Ойра-Хан?

— Свобода і Правда, Марійко. Той край, звідки я прийшов можна було б назвати Планетою Свободи, хоч у нього нема ніякої назви…

— Хто їм дасть свободу, Ойра-Хан?

— Свободу не можна дати. І правду теж. їх треба завоювати в собі, відкрити, як дорогоцінне джерело води, що замулене брудом і сміттям…

— Тобі важко тут, на Землі?

— Мені сумно, Марійко. Я самотній. Якби не ти…

— А що тебе привело сюди?

— Повнота щастя і радості. Вічний пошук. Я був дуже щасливий у нашім краї. А щастя вимагає віддачі, як і сонечко в небі хоче зростити надміром свого проміння прегарні квіти на землі. Мені не просто було пристосуватись до іншого світу, зрозуміти його, знайти якісь дотики, спільність. Це були довгі мандри.

— Розкажи мені про свої мандри, Ойра-Хан…

— Ой, Марійко, це ціла казка. На шляху до твого світу я зустрів так багато планет, істот. Мені важко оповісти так, щоб ти збагнула…

— Я постараюся, Ойра-Хан…

— Хай наступної ночі. Добре, Марійко? Вже прохолодно, лягає спати місяць за обрієм, затихли жаби на луках. І в тебе склепилися очі. Хай завтра…

— Хай, Ойра-Хан. Тільки я неодмінно, неодмінно хочу послухати твою чарівну казку…

МАНДРИ ОЙРА-ХАНА

…Наступного дня, ваше високоблагородіє, ОйраХан з Марійкою виступали в цирковій програмі, як ви зволите знати, а після вистави, пізно ввечері, коли артисти пішли пиячити в кабачок, я швиденько почистив свого коня, звів у стійло і пішов розшукувати свого підопічного. На вчорашньому місці його не було. Знайомий конюх доповів мені, що Ойра-Хан з дівчинкою рушив до Бугу. Там я і надибав їх обох, на високій кручі, над рікою. Притаївшись за каменем, я чув ясно

все, що вони говорили, а тепер оце записую, аби ваше високоблагородіє в курс діла введені були…

— Глянь, Марійко у воду: що ти там бачиш?

— Зірки, Ойра-Хан.

— Зірки вгорі, зірки внизу. Де ж правдиві?

— Хіх-хі! Який хитрий. Вгорі правдиві…

— А чому?

— Бо ось я зійду вниз, до води, сколошкаю воду, і зірок внизу вже не буде. Вони не справжні, бо відбиті…

— Ах ти ж моя розумнице! Як добре сказала. Коротко і правдиво. Все справжнє при перевірці ще справжніше, а несправжнє — щезає, пропадає. Так і правда, добро. Коли людина гарна, добра, то вона всюди добра, мудра — у в’язниці, у холоді, в голоді, на краю смерті. А якщо прикидається доброю, то… поколошкай її, як ти оце воду хотіла поколошкати… і добро з неї злітає, як павутина…

— А хіба можна прикинутись добрим?

— Ого, ще й як. Скільки підлих людей прикидається добрими, хорошими. Куди моїм ілюзіям? Вони не шкодять нікому, а ілюзія правди — страшне лихо…

— Як це можливо, Ойра-Хан, щоб зло прикидалось добрим? Тоді ж воно вже не зло?

— Зло дуже хитре, Марійко. Воно схоже на багатоніжку з сотнями щупалець. Кожне щупальце щось означає: нікчемність, зраду, байдужість, грубість, лінощі і багато, багато інших. Серед них є одне щупальце — обман. То — найстрашніше щупальце, бо воно має чаклунську здатність підробляти все на світі…

— І добро теж?

— І добро. Тільки це добро не справжнє. Так ніби злий артист надіває машкару доброго чоловіка.

— Як страшно. Він же може піддурити багатьох людей!

— Не надовго, не назавжди, Марійко. Бо як погане дерево не дає доброго плоду, так і підроблене добро лишає за собою сліди свого батька — обману. В тому його поразка. Проте лиха воно діє багато…

— Ти все те пізнав у нашому світі, Ойра-Хан?

— Тут, Марійко…

— А у вас такого нема?

— Нема. Я нічого такого не знав…

— Ти обіцяв про свої мандри. Я хочу твоєї зоряної казки, Ойра-Хан…

— Гаразд, моя дівчинко. Слухай… Тільки важко мені оповісти все, що я несу в серці своєму. Колись ти знатимеш більше, коли квітка твого розуму розквітне в повну силу. Про мій край тепер промовчу, бо нема тих слів, які б щось передали тобі, пояснили. Я вже сказав, що потягло мене в мандри прагнення вихлюпнути з себе повноту щастя і діяння. І я рушив у путь…

— Як, Ойра-Хан? На чому?

— На кораблі, що може плисти у зоряному океані. Наш світ уміє будувати такі кораблі…

— Я б хотіла політати поміж зорями. В сні я літала біля сонечка…

— То твоє серце прагне польоту…

— Ти мене коли-небудь візьмеш з собою?

— Може, візьму, Марійко. Але зажди… дай, я оповім далі… Я летів від зірки до зірки, від планети до планети. Я шукав істот, світів, де б моя сила, вміння, прагнення, розуміння були потрібні й корисні. Біля однієї зеленої зірки я знайшов живий світ — затишний і милий…

— Хто там жив?

— Червоні маки.

— Лише квіти?

— Так я думав спочатку. Сходило на обрії ніжне ісонце, з теплого грунту пробивалися синьо-зелені парості, розкривали назустріч світилу тугі пуп’янки. Коли зірка була в зеніті, рослина давала прегарну квітку — пурпурово-тривожну, з дивним п’янким запахом…

— Чим та квітка тривожна?

— Вона звучала, Марійко. Від неї линула ледве чутна мелодія.

— Як дивно.

— Чарівно. Я сидів серед квітів довго-довго. Чекав якогось чуда. І дочекався. Повіяв легенький вітер, маки задзвеніли гучніше, звуки спліталися у казкові хорали, переливи, симфонії. І з тих звуків народжувалися в просторі тонкі, напівпрозорі постаті…

— Які вони?

— Схожі на людей. Синьоокі, золотокосі, з трепетними гнучкими руками. Вони танцювали серед квітів, гралися між собою до самозабуття і танули, танули, щезали в просторі, ніби випаровувалися під промінням далекого зеленого сонця. Лише деякі з них не гралися, а ходили поміж маками, збирали дрібненьке рожеве насіннячко і сіяли його в землю… Я здивувався і запитав їх, чому вони не граються, не танцюють?

Адже їхні товариші радіють, не думаючи ні про яку працю?

— Ойра-Хан! Як ти зумів запитати їх?

— Марійко! А як тебе розуміють тварини, коли ти дуже любиш їх? Я не можу всього пояснити, але с в серці така мова, що відкриває всі двері непорозуміння…

— Я збагнула, Ойра-Хан. Що ж сказали тобі роботящі істоти?

— Вони сказали, що квіти загинуть, якщо не сіяти їхні зерна у ґрунт. Тоді не народяться від мелодії квітів чарівні істоти, не буде радості під променями зеленого сонця. Радість треба не лише відчувати, а й творити. їхнє щастя — дати радість своїм товаришам…

— То гарні істоти, Ойра-Хан…

— Дуже гарні, Марійко. Я довго милувався ними. А потім запитав, чи не треба їм допомогти. Чи не хочуть вони чогось нового, небувалого? Істоти не зрозуміли мене, залишилися чужими і байдужими. І я збагнув,

що краса теж може замкнути своїх творців у безвихідне коло, коли вона стане метою досягнення...

— А що ж таке для тебе краса, Ойра-Хан?

— Лише стежка, дівчинко. Лише стрілка, яку я пускаю в небо. Лише сила якою долаю простір. Лише почуття, яким я творю свої задуми.

— А куди ти йдеш? До якої мети, Ойра-Хан?

— Ти хочеш піймати мене, мудра дівчинко? Смієшся? Не спіймаєш. Моя мета там, де мене ждуть. Де хочуть побачити мої очі, де моє серце зігріє інше, захололе серце, де моя рука покаже шукачеві нову стежину, яку він даремно й довго шукав. Ось чому я залишив планету маків з приязним, зеленим сонцем. І полетів далі. На шляху я зустрічав багато темних ворожих планет — породжень хаосу і мороку. На них кишіли моторошні чудиська й потвори, що пожирали один одного в немислимій люті та злобі, й знову відроджувалися серед конвульсій і прагнень вирватися з полону власної темряви. Я минав такі світи, бо нічого не міг їм дати. Може, колись сусідня зірка спалахне палючим промінням і спопелить згущення драконів, і тоді гармонійні зерна інших прекрасних світів засіють звільнену планету для осмисленого життя. Так думав я і летів далі, а на серці все ж таки лишалася туга, бо відчував я, наскільки немислимо тяжко мислячим істотам творити красу й гармонію у нескінченному космосі...

Наступна зупинка моя була біля червоного сонця. На одній з планет я помітив бурхливу діяльність: навіть з космосу видно було велетенські склепіння райдужних будівель, в просторі пересувалися літаючі пристрої, на землі повзали, стрибали, котилися якісь сотворіння. Я сказав сам собі: тут надзвичайно яре життя, я мушу запитати їх — чого вони прагнуть, чого шукають. Може моє знання, моя радість буде для них дороговказом? Я опинився на планеті, проте ніхто на мене не звернув уваги. Наземні пристрої кудись мчали з вражаючою швидкістю,

завертали праворуч, ліворуч, кружляли по колу, заривалися під землю. Але до мене нікому не було діла. Я шукав істот поза пристроями і не бачив їх: всюди, в будівлях, біля машин, в підземеллях, на літаючих апаратах не було близьких мені живих створінь: лише запрограмовані, невтомні, байдужі автомати, що поспішали в нікуди. Проте не так! Я помилявся! У них була мета. Я згодом дізнався, що на цій планеті біля червоного сонця жили мислячі створіння, і собі на допомогу утворили механічних помічників. І здалося їм втішним, навіть смішним, що ті помічники до кумедного схожі на живих істот. І до того сподобалося господарям планети користатися послугами механічних рабів, що вирішили вони творити собі двійників...

— Не розумію, про що кажеш, Ойра-Хан...

— Я поясню. Вони настільки глибоко збагнули закони живого світу, що могли відтворити свою власну подобу. Такі штучні істоти все робили за них, — працювали, будували, навіть мислили, пізнавали довколишній світ, його закони.

— То такі ж люди вже не люди, Ойра-Хан...

— Гарно сказала, Марійко. Вони й перестали бути людьми. Незабаром вони виродилися, почали вмирати. А лишилися на планеті лише їхні механічні подоби — бездушні, безсердечні. Вони не знали, навіщо живуть, яка в них мета, бо виконували тільки програму, колись закладену нерозважливими творцями. Проте, періодично потужні армії бойових машин повзли десь на широкі майдани у пустельних місцях планети і там розпочинали безглузді бої. Вибухав метал, падали з неба літаючі пристрої, горіли піски довкола, понад континентами пливли чорні хмари пилу і диму. А пізніше все затихало, і байдужі автомати знову розповзалися до своїх гніздовищ, щоб там знову штампувати нові легіони для безглуздого герцю. Я дослідив ту планету, жахнувся тому, що побачив і полетів далі. Що я міг зробити? Нічого. Такі істоти могли чекати лише знищення, то була своєрідна хвороба космосу — поява технізованого життя...

— Як зветься така хвороба, Ойра-Хан?

— Безглузда сила, Марійко. Вона народжується мислячими істотами нібито для допомоги, а потім, набравши розгону, не слухається своїх творців. Мов лавина у горах, що змітає все по дорозі. Отже й сила не може бути метою, Марійко, як і краса…

— А що ж для тебе сила, Ойра-Хан?

— Лише відчуття моєї владності над стихіями. Лише моє знання, що розум може здійснити все, що захоче, на веління любові. Лише моя певність, що ніяка потвора хаотичних світів не заволодіє навіки космосом. Після червоного сонця я побачив жовте сонце, Марійко, а біля нього — на третій планеті — зустрів розумних людей. Це була Земля. І тут мені було найважче, розпочалися мої дивовижні мандри…

ЗЕМНІ ПРИГОДИ

— Мій літальний пристрій зупинився на Карпатських горах. Я відчув незвичне тяжіння, побачив ще ніколи небачені рослини, холоднувате блакитне небо, хвилі синіх вершин. Я нічого не знав про Землю, отож треба було спочатку побачити тутешніх мислячих істот, тварин, будівлі, вивчити звичаї, спосіб спілкування, рівень культури.

— Ойра-Хан…

— Що, Марійко?

— А ти прибув таким, як тепер? У вас люди такі самісінькі, як у нас?

— Ні, дівчинко. У нас цілком інший світ, інші тіла, природа, звичаї…

— А як же ти став ось таким?

— Це сталося пізніше, коли я побачив людей…

— Ой, обманюєш! Хіба можна змінити тіло?

— Ми можемо це робити. У нас дуже динамічні, плинні тіла, які слухняно виконують веління розуму. Навіть на Землі є тварини, що відновлюють втрачені кінцівки…

— Знаю. Ящірки…

— От бач. А в нас є здатність змінити форму рук, ніг, обличчя… ми можемо навіть виростити крила…

— Еге? І ти міг би полетіти?

— Міг би!

— Ой здорово! Покажеш коли-небудь?

— Зажди Марійко! Ти ж бачила досить ілюзій! Тепер я хочу розповісти, що було далі. Коли я вийшов назовні, то був страшенно вражений. Поясню — чому. Пам’ятаєш — наш цирк був у горах, і ми з тобою гуляли над потоком. Водоспад бризкав піною, стрибав по камінню, іскрився веселкою в промінні сонця…

— Пам’ятаю, Ойра-Хан…

— А взимку вода замерзає. Потік зупиняється. Зникають веселкові фарби, нема прагнення, нема дзвінкої пісні води. Так ось — таке вічуття замерзлості виникло в мені, коли я ступив на Землю. Повільний, тягучий плин часу, непорушні рослини, вайлуваті, напівсонні тварини. Лише птахи трохи розбивали загуслість, ширяючи в небі. Та ще в око мені

впала краса гірських квітів. Зовні вони були непорушні, але в суті своїй пломеніли, як справжній вогонь. Ти розумієш, про що я мовлю, Марійко?

— Я стараюся, Ойра-Хан. Говори, говори…

— Недалеко від місця приземлення паслася отара ягнят. Біля неї я побачив кількох чабанів. Деякі впали на землю, деякі стояли на колінах і невпинно кланялися…

— Хіх-хі! То вони прийняли тебе за бога, Ойра-Хан!

— Я збагнув це пізніше. А спочатку здивувався, не розуміючи, що означають їхні химерні пози… Мій розум уважно сприймав усе довколишнє — форми, барви, відчуття земного тяжіння, — і хутко — формував тіло за взірцем людей, яких я бачив…

— Ой, як страшно! І цікаво! А яким ти був перед тим?

— Трохи схожий на вогонь. Багаття нібито одне, але язики полум’я невпинно міняються, іскряться, танцюють. Така багатоликість, багатомірність дозволяє нам одразу пізнавати безліч явищ і предметів, що оточують нас. Я ніби вводив свій потік вогню у річище, у загуслий час і простір. Я "замерзав", Марійко…

— Тобі було боляче, Ойра-Хан?

— Мені було дивно. Ніби незримі нитки сповивали моє тіло, серпанок спадав на органи відчуття, на очі. Світ ставав глухий, далекий, чужий, незбагненний. Пізніше я подолав ту відчуженість, але спочатку це було невимовно тяжко. А в тім, я йшов на це, я хотів допомогти істотам далеких Світів відчути свободу й радість. Де ж найкраще проявити себе, як не в світі первісного ступеня? Проте мені належало стати людиною, вивчити життя планети, збагнути психіку мислячих істот. Попереду був

довгий час добровільного полону. Я знищив свій літальний пристрій і рушив униз, в долину…

— Як знищив? Навіщо?

— Досягнення далеких світів, високі технічні апарати не можна залишати серед істот, що стоять на низькому щаблі розвитку. Такий закон моєї планети. Тому я перетворив мій корабель у хмари газу…

— Ой, як страшно! А як же тепер, Ойра-Хан? Ти навіки будеш на Землі? Ти не можеш вернутися?

— Зможу, Марійко. Я залишив зародок мого корабля…

— Зародок? Який зародок?

— Ніби яйце. Ти ж знаєш — дорослий птах зносить яєчко, а в ньому вже закладено зародок майбутньої істоти, схожої на своїх батьків.

— Так то живе…

— Ми навчилися робити це для технічних утворів. В малесенькому "яєчку" є вже готовий складний корабель. Коли я захочу — по моїй команді "яєчко" почне рости і перетвориться в космічний літальний пристрій. Тільки зародку потрібен матеріал — метали, каміння, повітря…

— Ух ти! Наче казка!

— Все на світі, Марійко, казка! Ось над нами переливається вогнями зоряне небо! Хлюпає ріка внизу, шелестять дерева в нічній імлі… Все дивовижне, незбагненне… Лише треба відчути ту легендарність…

— Що ж було далі, Ойра-Хан?

— Надвечір я спустився до густих лісів. Іти було важко, незвично, бо тяжіння в нашому світі набагато менше: там можна ходити, літати, перестрибувати на великі відстані і навіть миттю проникати крізь стіни та інші перепони. А тут, на Землі, кожен крок давався мені з болем і напругою. І я збагнув, що це теж має велике значення. Якщо в цьому світі сягнути космічного рівня, то таке досягнення буде неймовірно високе. Проте, пробач мені, Марійко… я бачу, що ти все не розумієш, постараюся говорити простіше.

Стіна високих ялиць і смерек оточила мене тривогою і сутінками. Щось величне, але й сумне було у небачених мною краєвидах. Я палко хотів побачити мислячих істот, які могли б зрозуміти мене, яким я міг би передати свої знання, допомогти піднятися до вищого способу життя. Незабаром серед темряви ночі я побачив вогнище. Воно танцювало на високій скелі над потоком і здалося мені рідним створінням: без упину міняло свої вияви, залишаючись тим самим в суті своїй, кидало в небо хмари іскор, ніби знаки напруженої мислі та дії, і прагнуло лише вгору, вгору, до зоряної далі… Ти, Марійко, звертала увагу на те, що полум’я рветься лише до неба? Вода тече, куди дозволяє схил, щілина, долина, а вогонь — долає всі перепони, намагається спопелити ворога і, взявши навіть від нього променисту снагу, віддати той дарунок разом з своїм життям космосу, вічній домівці планет, зірок і нашого розуму…

— Як ти гарно говориш, Ойра-Хан. Справді, я згадую — вогонь горить саме так. Тільки ж я не думала про те, що ти сказав. Я не можу всього збагнути, тільки ось тут, в грудях, щось стукає гаряче і каже мені, що так воно і є…

— То твоє правдиве серце, Марійко. Слухай же далі. Я попрямував до вогнища і зустрів там людину. Та людина була схожа на вівчарів, що впали на коліна переді мною. Проте вона поглянула на мене без страху, а привітно й дружньо.

— Хто то був, Ойра-Хан?

— Гірський леґінь, опришок. їх називають розбійниками люди, котрі мають владу у вас на Землі.

— Йой! А він тебе не зобидив?

— Та ні, Марійко. Навпаки, я відчув у ньому високий розум і достойність. Він мовчки показав на плескатий камінь біля багаття, запросив сідати. Я сів і зацікавлено розглядав його, а він мене. Побачивши, що на мені лише тоненьке вбрання, чоловік дістав з припасів теплу одежину, кинув мені, щось сказавши при цьому. Я подякував йому знаком, тим часом прислухаючись до психічного строю людини. Його думки легко проникали в мій мозок, я ніби вхоплював тремтливий контур його душі, і земні слова відлунювали в моєму серці, як свої власні. І ще цікаве явище я помітив, Марійко. На опришкові було чарівне вбрання: вишита сорочка, широкий кований пояс, розцяцькований кожушок-безрукавка, що в горах називається киптарем. Люди бачать в тих візерунках лише прикраси, а я помітив ще й те незриме для вас, що вкладене серцями творців, вишивальниць, матерів і жінок, які схилялися над тим нехитрим шиттям. Там, в тих узорах, сріблилася кожна сльоза, променів кожен сміх, перлами грали дівочі веселощі, сумно бриніли в чорних барвах розпука і безнадія, дзвінко співали молоточки майстрів, що кували бойові пояси для гірських войовників. Творча невичерпність мислячої істоти, закована у плин звичайного життя, знайшла все таки вихід для себе, і бачила казку там, де здавалося гинула всяка надія. Я дуже втішився, Марійко, бо відчув, що потрапив у світ великого боріння і надії…

Отже, я збагнув душу першої людини, яку зустрів. І вже міг спілкуватися з нею; він теж чув мої думки, як зрозумілі слова.

— Я бачив, — сказав опришок, — щось з неба впало. Блискуче й вогняне. Гадав, що то падуча зоря. А тепер з’явився ти. Якийсь химерний, голий, Може, ти дух неба?

— Я людина з неба, — відповів я йому. — Я мандрівник між зорями. Ти мене розумієш?

— Розумію, — кивнув опришок, підкидаючи сухий хмиз у вогнище. Чорні очі з-під крутих нахмурених брів дивилися на мене гостро й зацікавлено.

— Щось мені дідьо оповідали про небесних людей. Буцімто колись часто прилітали небесні люди на Землю, зустрічалися з нашими прадідами, навіть одружувалися з гарними дівчатами. А пізніше щось не чути було про таке. То ти з далекої зірки? А з якої? Покажи мені…

— Її не видно звідси.

— Он як. Чому ж прилетів ти вогняним змієм на Землю? Що хочеш мати, що добути?

— Хіба обов’язково щось добувати в інших світах?

— Аякже. Ґазда оре поле, сіє пшеницю, хоче добути врожай. Пан володіє ґаздою, примушує його віддати частку врожаю, щоб добути собі багатство. Птах ширяє попід хмарами, але дивиться пильно вниз, чи не знайдеться десь на землі харчу, щоб добути собі смачне снідання. Все, все шукає собі здобичі…

— А якої здобичі шукаєш ти?

— Волі! — гостро відповів опришок.

— Для кого?

— Як то для кого? Для себе і для інших!

— І ти її маєш?

— Так.

— В чому твоя воля?

— В мені, — засміявся щасливо опришок і його брови приязно розійшлися над похмурими очима. — В кому ж іще, небесний пришельцю!? Ось в руці моїй бартка — знак свободи. Ось ялиці — глянь довкола — стоять, мов сторожа вірна, пильнують мій сон, ген зорі далекі, звідки ти прилетів, шепчуть мені таємне слово, що його може й ти не чуєш, потік прозорий дає мені воду й співає пісні, гори відкрили навіки схованки свої, аби не знайшли мене…

— Гарно ти говориш, людино! Гарно і справедливо, я це відчуваю. Проте, твоя свобода на лезі цієї бартки!

— То й що?

— Адже бартка є і в твоїх ворогів? І вони можуть зібрати сильнішу потугу, яка зломить тебе!

— Мене? — зареготався опришок і луна покотилася горами. — А то як можливо зламати мене?

— Оточать тебе, заскочать десь. Уб’ють…

— Можуть убити, — згодився опришок. — Але ж волі моєї не вб’ють!? Волю можна віддати лише добровільно. А хто має звільнений дух, що тому смерть? Вороги можуть мати моє мертве тіло, але не мою душу, небесний пришельцю! Ти збагнув?

Я збагнув його Марійко! Він у грубому, похмурому світі добув такі скарби серця, які притаманні високим світам. Я зустрів прекрасну істоту, хоч вияви її були, може, жорстокі і для мене неприйнятні…

— Що ж, ти мислиш правильно, — сказав я. — Ти вже став понад законом твоїх ворогів, котрі хочуть мати з тебе неправедний здобуток. А інші?

— Що інші?

— Ти їм даси волю?

— На жаль — ні. Волю не можна ні дати, ні подарувати. Її можна лише завоювати. Відчути в собі — і відстояти силою. Подарована воля стає рабством. За все подароване треба платити. А я не волію завдячувати нікому — навіть Богові!

— Богові? А хто такий Бог?

— Ти не знаєш Бога? — засміявся опришок. — Прилетів з неба і не відає про Бога!? Хто ж тоді ти — сатана?

— Не знаю, про кого ти питаєш?

— Ну і я тобі не можу сказати нічого про Бога. То справа наших панотчиків. Захочеш — говори з ними. А я волію розмовляти про волю з горами і небом зоряним. Вони файно розуміють мене!

— Гарно говориш! І все таки, скажи — що ж ти даєш іншим?

— Прокладаю стежку, — гордо відповів опришок. — В кого заболить серце, той побачить мою стежку. А побачить — колись піде. А піде — відчує подих гір, збагне мову вільної волі!

О, Марійко! Опришок говорив мені простою мовою те, що я хотів висловити складнішими поняттями. І збентежилося моє серце. І радісно було, і сумно водночас…

— А чому сумно, Ойра-Хан?

— Тому що я бачив дещо таке, чого не видно було самому опришкові. В ньому пломеніло прагнення волі, але воно горіло серед темряви диких почуттів і пристрастей. Ще довгий, невимовно довгий шлях був для нього до повного звільнення, до великої космічної волі. Проте, він мав силу, щоб одразу розірвати ланцюги своєї душі. Я йому сказав про те відверто. Він дивно поглянув на мене і запитав:

— Навіщо ти тут? Чому покинув свій край?

— Хочу іншим світам розповісти про далекі краї радості й щастя. Хочу, щоб мислячі істоти — люди прагнули тих світів…

Опришок хитро усміхнувся.

— Дивний ти. Сам прилетів до нас, отже не знайшов щастя в краю повної волі. Хочеш доповнити її тут, у нас, де тяжко і моторошно, де криваво й тужливо? Твій власний вчинок заперечує твої думки. Сонце гріє мене, дає мені радість, але то не означає, що я повинен летіти до сонця, щоб згоріти в ньому. Я передам той гостинний дарунок сонця бідному ґазді силою моїх рук, усмішкою мого серця, співом веселих коломийок. Все на світі розкриває зерно своє, і показує сонцю квітку, яку зуміло виростити. Навіщо ж кликати людей до тих плодів, які вони не мають в своїм серці? Ти шукаєш химеру, небесний пришельцю…

Я ще довго розмовляв з мудрим опришком біля приязного багаття. Пив серцем його палкі слова, і розумів, що не просто буде віднайти спів’єдність сущого, бо кожне явище, річ, істота прагне відстояти свою неповторність від впливу довколишнього світу. Опришок мислив

правильно, але звужено: він бачив лише плід тимчасовий — плід квітки, дерева, тварини, людини. Але не розумів, що в найменшому зерні, а тим більше, в мислячій істоті приховано невимірний плід — можливість невмирущого, нескінченного, вічного буття…

На світанку я попрощався з опришком, пішов далі. Жаль мені було розлучатися з ним, та й він дивився мені вслід сумно й тривожно. В долині я побачив село — хатки були розкидані на схилах гір мальовничо і вільно. При вході до села стояла висока мелодійна будівля. Блищали хрести, над горами пливли урочисті звуки дзвону, довкола юрмилися люди у барвистому вбранні…

— То певно церква, Ойра-Хан…

— Тепер я знаю, Марійко. Я зацікавився будівлею, рушив до неї. Люди зачудовано дивилися на мене, сміялися, перешіптувалися. Я ввійшов до храму, там горіло безліч вогнів, вгорі, на бані, було намальовано багато променистих зірок, ширяли між тими зорями крилаті істоти. А внизу стояв чоловік у дивному золототканому вбранні і щось мелодійно вигукував; хор співців підтримував його потужним, прекрасним співом. Я намагався збагнути суть співу й вигуків, але зрозумів лише одне: люди весь час прохають пощади за якийсь злочин, вчинений їхніми предками дуже давно. Багато людей стояло на колінах, схиляючись в поклонах точно так, як ті вівчарі на полонині, коли вони побачили мене і корабель, що спускався з неба. І я подумав: чи не бачили люди таких, як я пришельців? І намалювали крилатих істот серед зоряного неба, а пізніше почали кланятися їм! Тоді я міг би пояснити їм, що не треба боятися людей з неба, а тим більше кланятися, бо там, в інших світах живуть друзі, а не вороги, що вони ждуть, доки мислячі істоти землі зуміють розірвати кайдани темряви і незнання…

Доки я так думав, до мене підступив той дивний чоловік у золототканому вбранні. Спів закінчився, довкола юрмилися люди, дивилися на мене запитливо, з острахом і подивом. Священик (а це був він, я пізніше взнав) гостро запитав:

— Хто такий? Чому входив до храму в неподобному вигляді. — Він неприязно поглянув на моє блакитне трико, що щільно обтягувало тіло. — Чому не хрестишся, навіщо спокушуєш люд викликом диявольським?

Я не міг одразу відповідати на багато запитань, тим більше таких хаотичних. Я розгублено ждав. Люди товпилися, глухо шуміли, зацікавлено очікували, що я буду діяти. Я зосередився, дружньо глянув на священика і сказав:

— Я прибув з далеких світів до вашого краю. Хочу бачити мислячих істот, розмовляти з ними. Чому ви так гнівно дивитеся на мене?

— З далеких країв? — запитав священик. — З яких? Америка? Англія? Франція?

— З небесних, — відповів я. — Моя зірка дуже далеко від вашого сонця.

— То він, певно, ангел божий! — Здивовано-перелякано гукнула якась жінка.

— Аякже, ангел! — сміялися чоловіки. — Хіба ангели ходять по землі без штанів? І де його крила? На чому він прилетів?

— Скоріше, диявол, — буркнув священик, міряючи мене гострим поглядом.

— Кличте війта, стражників. Не подобається мені цей ангел. Чи не скажеш ти, добродію, правду?

— Я лише правду кажу. Вчора я опустився на своєму зоряному кораблі в горах. Мене бачили пастухи…

— Було таке! — загомоніли люди. — Вівчарі прибігли з полонини, казали, що вогняне колесо котилося з неба, а в ньому — страшний дух. Так тільки ж цей безштанько не страшний і не вогняний!

— То кажеш, з неба? — іронічно запитав священик. І що ж ти там дієш?

— Живу, — здивовано відповів я. — Пізнаю всесвіт, розкриваю дарунки мого розуму й серця, допомагаю іншим істотам…

— А Бога ти бачив?

— Якого?

— Як то якого? Він один-єдиний, вічносущий, нескінченний. Все — його творення: і ангели, і сонце, і зорі, і люди. Як же ти не знаєш його?

— А ви знаєте?

— Ми віруємо в нього. Прабатьки відкрили нам його волю.

— І що ж він вам каже? До чого кличе?

— До покори, до любови божої. А в тобі бачу гординю! Чи не темний дух в тобі?

— Не збагнув твоїх слів, людино в золотому вбранні. Космос відкрито для вільної і радісної дії. Навіщо ж покора, для чого? Ви вільні, ніхто не тримає вас у кайданах, навіщо ж самим надівати їх на душу, на серце? Ваш Бог дуже схожий на вас самих!

— Заткніть йому пельку, — крикнув священик. — Це не ангел небесний, а опришок гірський. Підбурливі розмови, єретичні думки: не

гоже вам, людоньки, слухати його! Хапайте, ведіть до війта, там розберуться!

Мене схопили міцні руки селян. Я міг би використати свої психічні сили і звільнитися, проте хотілося знати, чого вони хочуть і чим живуть. Я піддався і покірно пішов до війта. Та ти, Марієчко, вже втомилася слухати, і я буду кінчати. Всього не оповіси. Були нудні, обридливі розмови з війтом, потім у поліції у великому місті, пізніше в тюрмі. Мене допитували, сміялися з моїх слів про далекі світи, про вільних зоряних істот, вимагали назвати спільників-революціонерів. Згодом мені набридло бути у кам’яниці і якось вночі я приспав вартових і вийшов на волю. Зі мною втекло кілька опришків. Я знову опинився в горах, серед приязних і сумних смерек…

Мною опанувала думка: може, рушити додому, до свого світу казки? Навіщо мені метушитися поміж чужими й далекими істотами, які мають свої шляхи, уподобання, мрії? Навіщо їм моя істина, коли вона не визріла на їхньому ґрунті, не стала власним прагненням? А потім я замислився, прийшли сумніви. Невже не знайду я в цілім світі такої душі, яка збагне мене, захоче полетіти до нового вирію? Якби те сталося — я був би невимірно щасливий. Тоді б між Землею і Планетою Свободи протягнулася ниточка зв’язку, згодом вона виросте у широку райдужну дорогу. По ній полетять міріади птахів — людей. І я залишився на цій планеті. Блукав горами, селами, аж доки зустрів Агійо. Мені майнула думка: найкраще мандрувати з цирком. Бачиш різні країни, людей, вивчаєш психіку мислячих істот, маєш можливості зустріти щось несподіване… Тепер ти знаєш головне, Марійко…

На цьому, ваше високоблагородіє, розмова обірвалася, Ойра-Хан з дівчинкою почали збиратися, а я мусив причаїтися під кущем, щоб вони не помітили. Ще спробую щось підслухати, взнати, щоб передати вірнопіддано в руки вашого високоблагородія…

НІЧНИЙ ГІСТЬ

Прочитавши записане, Тарасик старанно загорнув зошита в газету, поклав у грубку в те самісіньке місце, де взяв. Потім метнувся до ліжка і замислився. Думки скакали безладно і примхливо, небувалі враження розпирали свідомість.

Невже все те правда, що гад записав? Мабуть, правда, бо інакше Ойра-Хан не міг би робити таких захоплюючих фокусів. Інші світи, далекі зорі, небачені люди, співаючі квіти… Яка небувала і чарівна казка! От якби йому побувати в тих світах — він нізащо не злякався б! Але навіщо жандармам слідкувати за Ойра-Ханом? Він же не робить нічого поганого. Чи, може, вони страхаються його? Не вірять. Невже можуть заподіяти щось погане? Не інакше, бо знайшли для підлої справи гада. А ось якби піти, знайти Ойру-Хана і все розповісти. Так і так, мовляв, за вами слідкують. Бережіться! І ще можна сказати, що я все знаю про нього, і вірю тому, що він оповідав Марійці. Вірю, бо його розповідь гарна, приязна, добра. А Тарасик відчуває в серці своєму, що правдиве тільки гарне і добре слово. Зле — неправдиве! Від нього тяжко на душі, незатишно. А правдиве ніби приємно лоскоче у грудях, як літній степовий легіт-вітерець…

Застукало на ґанку, до хати зайшов вітчим, Тарасик чув як гупали по підлозі його чоботи. Він зазирнув до хатини, хлопчик одвернувся, затамував подих. Віт чим щось муркнув, зачинив двері. Думки Тарасика розбіглися, серце гупало сильно й болісно. Треба побачити Павлика і щось разом вирішити. Якби йому вже оклигати!

Настав вечір. Прийшла баба Химка, погодувала Тарасика. Він схопив її за руку, притягнув до себе.

— Чого тобі? — здивувалася баба. — Мо’, болить що?

— Та ні, — зашепотів Тарасик. — Я хочу тебе щось запитати, щоб гад не чув…

— Який гад?

— Та… той… вітчим…

— Не гоже так казати на батька, — посварилася жовтим пальцем баба. — Бог покарає…

— А чого він гада не покарав за те, що мене катував? — огризнувся хлопець. — Чи у нього один Бог, а в мене другий?

— Дивне питаєш, сказала баба. — Не гріши, синку. Ну що там в тебе, чого хочеш?

Вона сіла на краєчку ліжка, погладила Тарасика по голівці.

— Скажіть, бабо, а на небі є люди?

— На небі? — здивувалася баба. — Аякже! Є! Як умруть — то йдуть на небо. Правда, не всі. Грішники — в пекло, під землю. Ось твій вітчим, мо’, й піде під землю, бо дуже люта душа в нього…

— Як умруть? — зітхнув розчаровано хлопець. Хіба мертві живуть?

— Мертві не живуть, а душі їхні живуть…

— А що це таке — душі?

— Ну, дух, пара, те, що в тебе в серці. Божа душа. Як тільки ти ґиґнув — так душа й летить…

— Та я не про те. Мені не про мертве цікаво знати, а про живе. Про божий закон ми і в гімназії вчимо, хоч і дуже скучно. А я хочу знати, чи є живі люди, як ось ми з вами, на небі?

— Де ж вони там помістяться, синку? Тіло з землі, воно в землю й вертається…

— А там же є інші землі, сонця. На них свої люди.

— То тайна божа. Гріх про те думати…

— Чого ж гріх? Адже не закрите небо. Сяє зірками, пливе перед людьми. Аби тільки силу, можна полетіти. Ви б хотіли, бабо, полетіти?

— Таке зморозиш. Куди мені летіти, старій, немічній? Хіба з печі додолу… Ну, піду я, а то ти мені баки заб’єш своїми вигадками. Спи, спи, скоріше стямишся від того катування…

Баба пішла собі, а Тарасик ще довго ворочався на постелі, п’янив себе небувалими мріями. А коли сон-дрімота звалив його, і поніс у царство примар, відчув себе хлопчик над землею, поміж хмарами. І не страшно було йому, що земля здавалася маленькою і непоказною серед зірок, і серце захоплено співало, відчуваючи рідну стихію.

Потім грубі голоси вирвали його зі сну. Тарасик прокинувся. Крізь шибку заглядав місяць, нічна прохолода проникала у відчинене вікно. У хаті хтось розмовляв: один голос належав вітчиму — улесливий, приглушений, інший — грубий і владний.

Хлопчик встав з ліжка, підкрався до дверей, прислухався.

— Його високоблагородіє вдоволений тобою, — промовляв голос. — Ти допоміг викрити небезпечного злочинця. Всі його розповіді про далекі світи, про небесні планети — єресь і обман…

— Я так і знав, — відповів вітчим. — Я не вірив жодному його слову.

— Належить знешкодити злочинця, — сказав голос. — Ти допоможеш. Я скажу, коли і як діяти. Він хитрий, володіє магією, чортівщиною, отже треба й нам проявити хитрість. Слухай уважно…

Нічний гість почав говорити пошепки і Тарасик не міг почути нічого. Він знову ліг, загорнувся ряднину і

причаївся. У серці визрівав план. Тепер вже вагатися не слід! Ойра-Хан не знає про небезпеку, може статися лихо, і Тарасик разом з Павликом попередить його. Як він це зробить? Треба вирішити разом. І не тягнути довго, а як тільки настане день, бігти до Ойри-Хана. Цікаво, що він скаже? Як буде діяти?

ТАЄМНА ЗУСТРІЧ

За два дні Тарасик цілком одужав. Коли вітчим рано вранці рушив з дому, хлопчик вискочив на подвір’я, присунув двері, а потім вулицею пробіг до Павликового двору. Товариш хутко обізвався на посвист: він виглянув з-за живоплоту — заспаний, невмитий. Кліпаючи повіками, глипнув на Тарасика.

— Здоровий вже? — В синіх очах майнули схвальні іскринки — молодець. Ти, як пес, — зализав сам себе — і здоровий!

— Еге, зализав! Уже набридло валятися. Та то пусте, Павлику! Я там таке взнав!

— А що?

— Йди сюди, на вулицю. Бо діло страшне!

— Ну!? Тоді біжу!

Павлик перестрибнув через кущі, товариші знайшли серед дерези затишне кубельце, сіли.

— Кажи — що там у тебе?

— Знаєш, хто такий гад?

— А хто?

— Шпигун. У жандармів працює. Він мого батька продав!

— Та що ти?

— Щоб я пропав! Сам чув. Приходив звідти якийсь чоловік уночі, вони гомоніли, а я підслухав. А в цирк його послали, щоб він слідкував за Ойра-Ханом. Я прочитав, що він пише, і таке дивне взнав!..

— Ой, що, Тарасику!? Кажи, а то вмру від нетерплячки!

— Ойра-Хан з далеких зірок прилетів. Він не з нашої Землі! Він Марійці — отій дівчинці оповідав, — гад все записував. Так цікаво — наче казка!

— Не може бути? Як це з далеких зірок? На чому ж він прилетів?

— Ой, не перебивай! Хіба в тому річ — на чому? Треба буде — все знатимемо! Головне, що він такий! Хіба сам не бачив, що виробляє в цирку? Ми впали, а він підхопив нас у повітрі — це ж тобі не фокус?! І недарма жандарми за ним полюють. Позавчора вночі знову приходив той, з їхніх, я чув, що вони збираються схопити Ойра-Хана!

— Як схопити?

— А так заарештувати!

— Так він тобі і піде їм в руки. Засліпить очі або ще щось зробить!

— Так він же нічого не знає! Спатиме, а вони накинуться, зв’яжуть. Слухай, Павлику! Треба попередити Ойра-Хана!

— А як?

— Біжімо до цирку, а там побачимо!

— Гад же там…

— Ми обережно. Подивимось, як і що…

Хлопці вилізли з дерези і рушили до міста. Вибирали бокові, покручені вулиці, щоб не впадати нікому в очі. Над містом купчилися грозові хмари, впали з неба великі холодні краплі, вибиваючи в рудій пилюці круглі дзьобини.

— Хутчіше, а то прополоще! — крикнув Тарасик.

Хлопці дременули наввипередки, аж курява прослалася за ними. Захекавшись, вони добігли до базару, пірнули під захист крислатого дуба. Невдовзі прорвалося небо, мов би розітнуте сліпучою громовою блискавицею, і вперіщив густий літній дощ. Люди поховалися до притулків, попід ятками і ґанками. Біля цирку не було нікого. Павлик трусився від прохолоди, цокав зубами.

— Так ми й будемо стояти, наче старці? Можна до вечора простояти, і нікого не побачити…

— Що в тебе — свербить? — огризнувся Тарасик. — Для такого діла можна й тиждень простояти! Ойра-Хан летів із свого світу у безвість, щоб комусь помогти, а ти боїшся померзнути якусь часину…

— Та я нічого! То я від нетерплячки! О, дивись, дивися! Білий пес!

— Де?

— А он, з маленьких дверей вискочив!

— Бачу! Кудлатий. Смішний який! Павлику, а онде за ним вийшла дівчинка. То Марійка!

— Та це ж та, що виступала з Ойра-Ханом…

— Ото ж бо. їй Ойра-Хан оповідав про себе. Слухай, нам треба її покликати!

— То клич!

— Мені не можна, а то, може, вітчим почує. Гукни ти! А я заховаюся!

Павлик виступив з-за дуба і притишено гукнув:

— Марійко! Марійко!

Дівчина здрігнулася, глянула довкола себе. Побачивши білявого хлопчика під деревом, здивувалася. Пес хрипко гавкнув, Марійка цикнула на нього.

— Хто ти? Звідки мене знаєш?

— Марійко! Марійко!

— Іди сюди!

— Чого?

— Маємо важливе діло до тебе!

Марійка позирнула на небо, зіщулилася і метнулася крізь завісу дощу до дуба, розбризкуючи калюжі на шляху. Білий пес вистрибом біг за нею. Дівчинка припала до товстого шкарубкого стовбура, глянула великими зеленими очима знизу вгору на Павлика.

— Чого тобі? — захекавшись, запитала вона.

— Я не один. Зі мною товариш. Ходи сюди, щоб ніхто не побачив.

Він потягнув Марійку в кущі, і вона побачила там Тарасика. На її обличчі з’явився вираз подиву.

— Та це ж ви… ті, що падали згори? Еге? Першого вечора, як ми почали виступати?!

— Ми, — сказав Тарасик.

— А на що я вам?

— Не ти нам потрібна, а Ойра-Хан!

— Он як! Чого це вам заманулося?

— Ми йому про все скажемо. Велика небезпека для Ойра-Хана! Знайди його і скажи, щоб вийшов.

— Добре. Я зараз…

Вона побігла назад, білий пухнастий клубочок котився поряд з нею, весело вистрибуючи. Хлопці поховалися в заростях, тривожно поглядаючи на сіре шатро цирку.

— Вийде чи ні? — пошепки запитав Павлик.

— Вийде, — впевнено озвався Тарасик.

— А як не повірить?

— Ну да! Він такий, що одразу знає — де правда а де брехня!

Минали тягучі хвилини. Дощ перейшов у зливу. В небі лютували несамовиті громи. Краплі почали проникати крізь листяний покрив, падали за шию.

— Де ж Ойра-Хан? — непокоївся Павлик. — Може, його нема в цирку?

— Я тут, — почувся тихий голос.

Хлопці здригнулися, підхопилися на ноги. Біля дуба стояла струнка постать факіра, ніби зіткана з блакитного вогню: виблиски грози іскрилися на його вбранні. Стальний погляд уважно дивився на хлопців. Вони розгублено мовчали, заворожені незвичайністю Ойра-Хана.

— Я чекаю, — знову озвався він. — Я вас пізнав. Ви — хоробрі хлоп’ята.

— Ми прийшли, щоб попередити, — осмілився, нарешті, Тарасик. — Я дізнався, що за вами слідкують. Жандарми. Вони чули, як ви розповідали Марійці про себе. Про далекі світи, про політ між зорями. Вони не вірять, думають, що ви революціонер і злочинець. Готують арешт. Ось ми й вирішили… попередити…

Тарасик випалив свою тираду одним духом і, тремтячи від хвилювання, ждав, що скаже Ойра-Хан. Ілюзіоніст замислено дивився на хлопчика, ніби бачив за ним щось незриме, невідоме. Отямившись від задуми, важко зітхнув і сказав:

— Так, так… Я все збагнув… Вони готують арешт. Ну що ж, зробимо маленьку містифікацію…

— Що? Що ви зробите?

— Все буде гаразд, — кивнув, усміхаючись, ОйраХан. — Я дуже вам дякую, хлопчики! А тепер одне запитання… Вони, та кажеш, не вірять! А ви… ви теж не вірите?

— Я вірю, — палко сказав Тарасик. — Інакше не прийшов би…

— І тобі подобається те, що я розповідав?

— Дуже!

— Ти хотів би полетіти до зірок?

— Ще й як! скрикнув Тарасик. — Побачити інший світ, казкових людей! Та за це можна життя оддати!

— Гарно, гарно сказав, — тихо мовив Ойра-Хан, схвально дивлячись на нього, — а твій друг?

— Де Тарасик там і я! — гордо відповів Павлик. — Хоч і страшно, а ми не боїмося!

— Он як! А як же батьки, школа, рідна Земля?

— Нема батька в мене, — зітхнув Тарасик. — Сам я…

— А ти, Павлику?

— Є мати… Жаль було б її кидати… Так це ж ви так… для сміху питаєте?

— Ні, не для сміху, — суворо одвітив Ойра-Хан.

— Хто чогось дуже хоче, те неодмінно здійснюється!

Тільки треба дуже, дуже захотіти! А тепер послухайте мене, хлоп’ята. Що б ви не почули про мене — не турбуйтесь. Знайдіть Марійку, будьте з нею. Чуєте?

— Марійку? — здивувався Тарасик. — А вона знатиме?

— Не перепитуй, сказав Ойра-Хан. — Звикай сприймати слова одразу. Я дуже радий сьогодні, хлоп’ята! Нарешті, сталося те, ради чого я летів між зорями. Ще раз повторю — що б ви не почули про мене, не дивуйтеся, не жахайтеся! Знайдіть біля цирку Марійку, вона вас ждатиме. Будьте біля неї.

— Ми зробимо все, Ойра-Хан! — зачудовано відповів Тарасик.

— А тепер — додому! І нікому ні слова…

СМЕРТЬ ОЙРА-ХАНА

Наступного дня, надвечір, у кабінеті шефа жандармів їжаковського відбувалася таємна нарада. Десять агентів у цивільному уважно слухали просторікування поручика. Він самовдоволено курив сигару і, пускаючи кільця диму, замріяно говорив:

— Треба все зробити швидко, чітко, безшумно. Не забувайте — птах незвичайний, нелегко схопити його голіруч. Стріляти лише в крайньому випадку, при рішучому опорі. Він потрібен живий. До сих пір не можу розкусити цього горішка: що воно за оказія? Не інакше, як важливий міжнародний анархіст! А, може, визначний масон! Ця штучка складніша від знаменитого Каліостро. Якщо нам пощастить витиснути з нього все, що в ньому приховано, запевняю вас — всі ви матимете достойні нагороди!

Агенти шанобливо усміхалися, ловлячи кожне слово начальника. Один несміливо зауважив:

— А, може, справді, він не тутешній?

— Тобто? — здивувався шеф.

— Та, як і сказано у записах нашого агента…

— Ви вірите у ідіотські казочки цього авантюриста? Ви вважаєте, що там (шеф ткнув сигарою в простір над собою) є якісь "мислячі істоти", схожі на людей, сотворених Богом на Землі? Отже допускаєте необхідність безлічі біблій для кожного світу зокрема і творення безліч Адамів? Ви розумієте, до якого абсурду можна додуматися?

— Та це я так, — винувато забурмотів агент. — Щось читав з літератури подібне… здається, Фламаріона, калужського вчителя Ціолковського…

— От-от! — кивнув зневажливо Їжаковський. — Французький вільнодумець плюс наш божевільний напівосвічений маніяк! Досить про це! Ще раз повторюю: не подавати вигляду, сприймати циркову програму невимушено, як всі. Чекати мого сигналу. Як тільки закінчиться вистава-ілюзіон, хутко арештувати його. Не бійтеся всяких

штучок — перетворення в звірів, огню тощо! Стріляти одразу! Проти кулі магія не допоможе! Ясно? Виконуйте!

Увечері агенти жандармського управління і сам Їжаковський зайняли перші ряди довкола арени. Зала балагану була, як завжди, наповнена до краю. Виступи еквілібристів, коней, дресированих собачок пройшли під недружні оплески. Всі чекали таємничого Ойра-Хана, про якого в довколишніх селах і в місті вже складалися легенди. І ось Агійо — сам господар цирку — оголосив про початок ілюзіону. Люди заніміли. В колі світла виросла блакитно-стальна постать Ойри-Хана. Їжаковський занепокоєно оглянув своїх агентів: вони дивилися на факіра, простодушно роззявивши роти. Шеф жандармів заспокоївся і теж зацікавлено очікував — що ж цього разу покаже дивовижний авантюрист!

Ойра-Хан ясно і щиро усміхнувся. Здавалося, що перед людьми виступає не дорослий чоловік, а ніжна, ласкава дитина. Ось вона вийшла в коло своїх любих друзів-товаришів і хоче потішити їх своїм умінням. Він підняв руку вгору. В долоні всі побачили прозору шклянку з водою. Факір хлюпнув з неї на покриту тирсою арену, і від бризок води виникла висока хвиля, покотилася між бар’єрами, обдала вологістю глядачів, що сиділи в перших рядах,

— Вода! — скрикнув якийсь чолов’яга. — Справжня вода!

Він перегнувся через бар’єр, зачерпнув рукою, покуштував. З огидою виплюнув.

— Солона! Це — морська вода!

Ще кілька чоловік встали з місця, щоб переконатися, зазирали в глибінь малесенького озера. А Ойра-Хан стояв на поверхні того штучного басейну і щасливо усміхався.

— А чи глибоко сягає ваше море? — крикнув хтось.

— Воно не має дна, — серйозно відповів факір.

— Можна спробувати? — іронізував скептик.

— Спробуйте.

Скептик переступив бар’єр, став на поверхню води і пірнув з головою. Пирхаючи, відпльовуючись, він чіплявся за бар’єр арени, перелазив назад. Зала знемагала від реготу і втіхи. Навіть шеф жандармів сміявся до сліз, витираючи кутики очей білою хустинкою. А Ойра-Хан вільно походжав по поверхні води, і вона навіть не брижилася під його ногами.

— Сатана, — почувся свистячий шепіт десь ззаду. Інші зашикали, обурено загомоніли. Факір не звертаючи уваги на ті вигуки, запалив сірника, кинув його на воду, вся поверхня басейну запалала страшним потужним полум’ям. Жар від вогню відчули навіть в задніх рядах, багато голосів зарепетувало, але пломінь згас так же раптово, як і виник, а натомість вся арена покрилася килимом ніжно-рожевих маків. Квіти хиталися наче під подихом ласкавого леготу і бриніли мелодійними акордами. Під склепінням цирку чулася дивовижно прегарна пісня. Глядачі були зачаровані.

Після того на арені з’явилася білява красуня Марійка. З нею Ойра-Хан повторив трюки з квіткою та левом. А коли вона пішла геть з арени, кланяючись глядачам та посилаючи поцілунки, Їжаковський схилився до свого сусіда і щось шепнув. Той слухняно кивнув і крикнув ілюзіоністові:

— Маю слово до пана факіра!

Ойра-Хан мовчки вклонився.

— Як пан ілюзіоніст ставиться до релігії?

— Я гадаю, тут не місце для теологічних диспутів, — холодно відповів факір.

— І все ж таки… Вас обвинувачують у магії, чортівщині… Звичайно, це може бути від нерозуміння, але… чи не могли б ви якось розвіяти подібні сумніви?

— Яким чином? — поцікавився Ойра-Хан.

— Якщо ви вірите в Бога, то могли б нам силою свого… ммм… мистецтва показати образ райського блаженства, божих ангелів, я не кажу, звичайно, про самого Господа…

— Це можна зробити, — весело і невимушено сказав Ойра-Хан. — Але робити буду не я, а ви…

— Я?

— Атож. Свою уяву про Господа ви побачите ось тут на арені. Я допоможу вам. Увага, зосередьтесь!

Сусід Їжаковського розгубився, почервонів, на арені виник якийсь потворний трон, схожий на дубовий стіл у канцелярії якогось управління, а на ньому сиділа істота, хтозна на кого схожа: на голові мала жандармський кашкет з кокардою, на плечах римську тогу з еполетами, у м’язистих волохатих руках горила тримала замість скіпетра поліцейську дубинку. В залі зчинилося ревище. Їжаковський щось сердито шепотів своєму сконфуженому сусідові. Ойра-Хан іронічно усміхався. Видіння щезло і факір, наче нічого й не трапилося, підкинув угору маленьку прозору кулю: вона ширилася, роздувалася, заповнила весь простір під склепінням цирку, а в ній заясніли заіскрилися золотисті жаринки-зорі. Люди ахнули: перед ними мерехтіло нічне небо, на його

тлі з’явилися прегарні ефемерні істоти. Вони літали серед простору, тримаючись за руки і співали ледве чутну мелодію, яка, здавалося, була самою суттю їхнього польоту.

— Я хочу туди, до них, мамцю! — зненацька почувся високий, пронизливий голосок дівчинки. Там гарно, там любо! Я не хочу вертатися додому!

Хтось засміявся. Їжаковський злобно поглянув на Ойру-Хана.

— Ось воно, сім’я чортівське! — прошепотів поручик. — Я мало думав над таким впливом проклятого шарлатана…

Факір сам піднявся над ареною і опинився в центрі сфери. Прозорі істоти утворили кільце, замкнувши Ойру-Хана в грайливий хоровод. Потім вони стали гірляндою квітів, запломеніли багаттям і той вогонь вибухнув з страшним гуркотом. Іскри посипалися на глядачів, декого навіть обпалило. Ойра-Хан з криком упав посеред арени, глядачі підхопилися з місць. На жовтій тирсі виразно видно було плями крові. Факір лежав непорушно. З дверей вихопився блідий Агійо, схилився над ілюзіоністом.

— Лікаря! Чи є тут лікарі? — з жахом крикнув він у залу.

Кілька чоловік переступили через бар’єр, схилилися над тілом факіра. Їжаковський насторожено очікував — спантеличений і злий. Відомий земський лікар Стеценко глянув на шефа жандармів, на публіку, глухо сказав:

— Смерть. Безнадійно! Моментальний шок!

Десь почувся істеричний плач, хтось кричав. Їжаковський встав і голосно сказав:

— Що ж — цього можна було чекати! Останній фокус його дотепний, дотепний! Ходімо, панове, з цього балагану! Фініта ля Комедія! Комедія закінчена!

Публіка з галасом повалила до виходу з цирку…

ПОХОРОН

Вітчим прийшов додому на світанку. Він гримав дверима, щось кричав, п’яно белькотів несусвітні дурниці. Тарасик прокинувся, злякано зіщулився під рядниною, про всяк випадок прочинив вікно, щоб вистрибнути, якщо гад захоче прикласти до нього РУКУ.

— Наволоч, — чулося з-за дверей в паузах між гуркотінням предметів і гидкими лайками. — Шахраї… Всі шахраї… І жандарми і ангели… небесні… Ик! Брехня! Обіцяв орден… а тепер вигнав, як пса… та ще й… насміявся… Ну зажди! Я тобі… А що я йому?.. Хіба дулю в кишені… Сам винен… Сам! І факір… брехун… красно так говорив… а потім здох… здох, як смердюча скотина… Ха-ха-ха! От тобі й фокус! Ха-ха-ха!

Поза спиною Тарасика прокотився холод. Про що він меле? Хто здох? Він каже про факіра? Невже… Ойра-Хан? Невже якесь нещастя?

Хлопець, цокаючи зубами від нічної прохолоди і хвилювання, вибрався з постелі, хутенько натягнув штаненята й сорочину, стрибнув у вікно і шаснув крізь дерезу до дворища Павлика. Над обрієм рожевів небокрай, босі ноги хлопчика холодила нічна роса, в садах лунко співали птахи, готуючись до сходу сонця. Тарасик пробрався до клуні, де влітку спав товариш, впівголоса покликав:

— Павлику! Павлику!

— Га? Що? — почулося з сіновалу.

— Скоріше до мене!

— А що там у тебе? — Павлик шурхнув згори, позіхаючи. Сіно стирчало у нього з волосся, на щоці відбилися стеблинки. — Чого тебе принесло зрання?

— Нещастя!

— З ким? Яке нещастя?

— З Ойра-Ханом! Прийшов гад, щось каже, наче Ойра-Хан умер!

— Таке скажеш! — На обличчі Павлика відбилася розгубленість. — Хіба такий чоловік може вмерти? Ти ж сам казав, що він…

— Що?

— Не такий, як всі… Та й він сказав нам…

— Сказав, сказав! Звідки ми знаємо, що там сталося! Жандарми готувалися його схопити. Може, стріляли! Біжімо, Павлику!

— Гайда! — згодився Павлик.

Вулиці були ще сонні. Лише де-не-де стрічалася хлопцям жінка з коромислом та відрами або кіт, що вертався з нічного полювання. Добігши до базару, товариші уздріли, що щезло шатро цирку. На тому місці метушилися люди, складали начиння на великі гарби та в закриті фургони. Іржали коні, щось кричав Агійо. На одній підводі стояла проста чорна труна. Хлопці принишкли, злякано глянули один одному в вічі.

— Правда, — ледве чутно прошепотів Тарасик і очі його згасли. — Як же це? Що ж це таке?

Підвода з труною рушила. За нею йшов Агійо, кілька жінок-артисток, Марійка.

Тарасик мовчки кивнув Павликові. Вони назирці пішли за процесією. Цвинтар був недалеко над Бугом. Підвода зупинилася над свіжовикопаною ямою: здалека хлопцям видно було купу золотистої глини. Два чоловіки зняли труну, відкрили віко. Хлопцям з-за кущів видно було бліде обличчя Ойра-Хана, пасмо пшеничного волосся. Агійо дивився на покійного, щось тихо говорив. Жінки плакали. Лише Марійка стояла поруч з Агійо, задумана і мовчазна. Труну закрили віком, почали опускати в яму. Всі кинули по жмені землі. Копачі завзято загортали могилу. Агійо махнув сумовито рукою і пішов назад, до воріт цвинтаря. За ним потяглися жінки. Лише Марійка стояла біля ями непорушно, ніби чогось чекала.

Зійшло сонце. Над цвинтарем пливли тумани, розтікалися прозорими струмками поміж горбиками. Копачі підрівняли свіжий горбик, і, жваво перемовляючись, пішли теж.

— Павлику, — нарешті обізвався Тарасик, ледве розтулюючи губи.

— Що? — прошепотів товариш.

— Нам треба підійти до Марійки. Згадай, що казав Ойра-Хан… Щоб не кидати Марійку…

— Правда! — пожвавився Павлик. — І ще він сказав, щоб не дивувалися якщо почуємо щось…

— Може…

— Що? — з надією перепитав Павлик.

— Може, це теж… не просто…

— От якби…

— Ходімо до Марійки…

— Ходімо…

Вони вийшли з-за кущів, наблизилися до дівчинки. Вона глянула на них, кивнула, як давнім знайомим. Очі Марійки були серйозні, але не сумні.

— Я жду вас…

— Ти? Нас? — здивувався Тарасик.

— Ойра-Хан сказав мені, що ви прийдете.

— То, може, він? Тарасик з надією дивився на дівчинку.

— Тихо, — сказала вона. — Ойра-Хан звелів передати: сьогодні вночі зібратися отут, на цвинтарі. Опівночі… Ви прийдете?

— Я прийду, — твердо пообіцяв Тарасик, хоч в його оченятах мерехтіла тривога й острах. Він глянув на Павлика, той кивнув на знак згоди. — Ми прийдемо…

— Дивіться ж, хлопці, — серйозно мовила дівчинка. Може, більше ніколи вам не трапиться таке чудо, яке нас чекає. Я буду тут опівночі.

ВНОЧІ НА ЦВИНТАРІ

Товариші змовилися піти спати раніше, щоб одвернути увагу дорослих. А коли над містом попливла ніч, і в садах затьохкали солов’ї та на околицях почали співати дівчата, Тарасик з Павликом зустрілися в

домовленому місці серед сусіднього пустиря і дружно гайнули до цвинтаря.

Над обрієм сходив кривавий окраєць місяця. Буг плинув унизу повільно й мовчазно, лише інколи серед плеса скидалася з плюскотом велика риба. Хлопці, тамуючи подих, перелізли мур цвинтаря, почали пробиратися серед могилок. З огидним писком над головами пролітали кажани. Павлик зупинився, витер спітніле чоло.

— Страшно, — прошепотів він.

— А мені, думаєш, не страшно? — огризнувся Тарасик. — Треба поспішати. Марійка ж чекає...

Вже здалека видно було маленьку постать дівчинки біля свіжої могилки. Вона радо простягнула руки назустріч хлопцям. Тарасик полегшено зітхнув.

— А мені все здавалося, що ти посміялася з нас, — сказав він.

— А то навіщо? — здивувалася вона.

— Не знаю. Так подумалося. І моторошно... Ойра-Хан умер... Навіщо ж ми зібралися?

— Умер? — Марійка ледве чутно засміялася. — Хіба він може вмерти? Вони не вмирають...

— Хто вони? — перепитав Павлик.

— Ті люди, звідки він прилетів. У них все невмируще, він мені оповідав. Ану цитьте...

Десь недалеко почулися мелодійні удари дзвону. Сторож дзвіниці одбивав північ. Раптом над могилою спалахнуло зеленкувате сяйво, вгору порснув фонтан землі, ніби зсередини запрацювало велике свердло. Хлопці сахнулися назад, Марійка скрикнула. З темного отвору вигулькнула примарна постать, зупинилася. Вбрання на ній блищалося в промінні місяця, ніби шкіра гадюки.

— Ойра-Хан! — щасливо скрикнула дівчинка.

Він простягнув їй руку, ступив назустріч, обняв. Глянув на зоряний обрій, глибоко вдихнув нічне повітря.

— Ти прийшла, люба подружко, — радісно шепнув Ойра-Хан. — Ти прийшла на останнє побачення?

— Чому на останнє?

— Я покидаю Землю.

— Без мене? — докірливо запитала Марійка.

— Ти? Ти? — здивовано озвався Ойра-Хан і в його голосі чулася тривога і щастя. — Але ж Агійо… твій батько…

— Він не батько, — сказала Марійка. — Мої батько і мати були артистами цирку. Вони розбилися у Відні під час вистави…

— Я не знав, — сумно сказав Ойра-Хан. — А хлоп’ята прийшли? Ти сказала їм?

— Ми тут, — мовив Тарасик, виступаючи з-за кущів. Тримаючись за руки, товариші підійшли до факіра. — Як же ви…

— Що? — ласкаво усміхнувся Ойра-Хан.

— Вас поховали… а ви знову…

— Я не вмер, а лише зупинив життєві процеси в тілі… точніше, сповільнив так, що лікарі визнали смерть. Треба ж було якось спекатися жандармів! Я міг би втекти сам, але хотілося стрітися з вами. Та й шуму не треба. Досить фокусів, у людей багато й власних ілюзіоністів.

— Аз могили… як? — не вгавав Тарасик.

— О, це дрібниці. Ніяких чудес, ніякого чаклування. Зі мною завжди мікрогенератор, така малесенька потужна станція, що випромінює потік енергії. Нею можна робити дуже багато чудесного — руйнувати і будувати. Вона допомагала мені і в цирку, допомогла вибратися з могили тепер. Але досить про те. Я прощаюся з вашим світом, хлоп’ята. Останнє наше побачення було коротке, але тоді ви про щось мріяли… Чи не забули?

— Ні, ні! — майже скрикнув Тарасик. — Я боявся, чи не сниться все те мені! Невже… правда?

— Правда, — кивнув Ойра-Хан. — Марійка згодилася летіти зі мною. А ви?

— Я теж! — сказав Тарасик, ніби стрибнув у холодну воду. Поза спиною котилися морозні дрижаки, проте він хоробро підступив до дівчинки і взяв її за руку.

— А ти?

Павлик мовчки став поруч товариша.

— Прекрасно! — радо прошепотів Ойра-Хан. — Безстрашні діти. У вашої планети чудове майбутнє, вона має казкові зерна. Ну що ж — пора! Нема жалю?

— Є, — повагавшись, сказав Тарасик і важко зітхнув.

— За чим?

— За всім, — несміливо мовив Тарасик. — За сухою грушею під вікном… За вербою, де я копав печеру… За Бугом оцим… За Сонцем…

— А ти, Павлику?

— Мені жаль матір, — шепнув Павлик. — Вона плакатиме…

— То, може залишишся?

— Ні, ні!

— Ні! — підхопив і Тарасик. — Ми забудемо все! Ми хочемо в небо…

— Забувати не треба, — серйозно сказав Ойра-Хан. — Ви повернетеся, любі мої. Куди б не прагнуло ваше серце, пам’ятайте про світ, котрий вас породив. Принесіть йому нові знання, нове розуміння життя. Ну, досить про те. Зорі чекають…

— А звідки ми полетимо? — здивувався Тарасик. — На чому?

— Спочатку в гори. Там, на Карпатах, яйце космічного корабля. Все побачите самі…

— А до гір як?

Ойра-Хан, не відповідаючи, добув з складок своєї одежі прозору мотузочку, обвинув нею дітей. Блакитне, майже невидиме сяйво оповило всю групу.

— Ну, — сказав Ойра-Хан, — летімо! Лише не бійтеся!

Вони піднялися над цвинтарем, колихнулися зорі в небі, під ногами заблищала ріка, попливли тьмяні вогники міста. Марійка зойкнула, Тарасик прикусив від страху руку.

— Не бійтеся! — громово повторив Ойра-Хан і голос його був, наче дзвін серед неба.

— А ми не впадемо? — пискнула Марійка.

— Вам нікуди падати! Ви — господарі неба! — відгукнувся Ойра-Хан. — Навіки забудьте про падіння!

Вітер тонко забринів у вухах, простір сп’янив Тарасика, сповнив груди мужністю. В свідомості зароїлися сни: він летить над Землею і не боїться нічого, ширяє разом з орлами під хмарами і сприймає безмірність, як рідну домівку. Так і тепер — сни стали правдою: він летить у високості, він народився у мрію!

ГРІМ НАД ГОРАМИ

Не знати, скільки часу минуло, — хвилина чи година, вічність чи мить. Була казка, була насолода, котрій нема назви: впали бар’єри страху, обмеження, і дітям здавалося, що вони стали всемогутніми істотами. Отямилися вони на високій горі: довкола іскрилися спокійні блискучі зорі, громадилися внизу темно-зелені хребти.

— Де ми, Ойра-Хан? — знеможено запитала Марійка.

— Карпати, — скупо одвітив факір. — Ми прибули на місце.

— Холодно, — сказав Павлик, щулячись.

— Заждіть недовго. Незабаром стане жарко…

Ойра-Хан підійшов до химерної гостроверхої скелі, простягнув перед собою якусь малесеньку паличку: з неї вдарив потужний блакитний промінь, описав коло. Посипався щебінь, великий шмат каменю впав униз. Ойра-Хан схилився над отвором, потім розігнувся. Діти побачили на його долоні велике зеленкувате яйце, що мерехтіло примарними променями, ніби великий світляк.

— Що це? — запитав Тарасик.

— Яйце корабля.

— На ньому ми полетимо?

— Так.

— Як же це? Таке малесеньке…

— Дивися. Ось я кладу його на землю. Воно саме почне вилуплювати з себе корабель по моєму знаку. Одійдемо подалі…

Вони одступили за скелю. Яйце сяяло блакитною зірочкою на скелястому майданчику. Ойра-Хан спрямував на нього промінь і в яйці щось тріснуло. В просторі поплинула райдужна хвиля, почувся мелодійний звук, за ним ще, ще. І ось… над горами покотилася могутня органна музика.

— Що це? — зачаровано озвалася дівчинка.

— Мелодія означає, що все гаразд, що яйце розвивається правильно, — сказав Ойра-Хан.

Гарячий подих обвіяв лиця дітей. На майданчику вже не видно було яйця, а ворушилася, звивалася вогняним змієм багатобарвна спіраль. Вона руйнувала гірську породу, плавила її, блискавично перетворювала розмаїті форми і об’єднувала докупи. Мелодія наростала, поширювалася, до неї вливалися нові й нові звучання, акорди, голоси.

— Чудо, — зітхнув Павлик.

— Аж волосся сторч стає, — додав Тарасик.

— Ніякого чуда, — заперечив Ойра-Хан. — Колись і люди Землі досягнуть такого, полетять у зоряний космос. Дивіться і звикайте!

Минали хвилини. Вогниста споруда піднялася над гостроверхою скелею, осявала довколишні схили. Десь внизу, у хащі, злякано кричали сичі, з долини почувся сумний гук дзвону. Зненацька сліпучий пломінь почав згасати, велетенське яйце померкло.

— Що сталося? — запитала Марійка.

— Корабель народився. Ходімо до нього…

Вони наблизилися зо велетенського прозоро-синього яйця, що мерехтіло в нічній імлі, ніби дорогоцінний кришталь. Внизу вирізблявся овальний отвір. Ойра-Хан зупинився біля нього.

— Прощайтеся з Землею, — глухо сказав він.

Хлопці глянули довкола себе, над горами малювалася рожева смужечка майбутнього дня. Тарасик тривожно підняв погляд на Ойра-Хана.

— Як воно буде? Що нас чекає?

— Як моряка в океані, — сказав Ойра-Хан, — все нове! Приготуйте серця свої до вічно нового! Чи вмістите? Чи здолаєте путь казки?

Вони щезли у отворі. Яйце стало непроникним, гладеньким. Моторошна тиша запанувала над горами. А потім грім потряс Чорногору, сліпучі блискавиці запломеніли довкола яйця і метнули його у зоряну безодню, ніби вогняну перлину.

Троє дітей Землі народжувалися у світ Небувалого…

Що чекало їх там?

Частина друга

ГОЛУБІ ПОВСТАНЦІ

ПРОЩАННЯ З СОНЦЕМ

Незримі обійми. Ласкава колиска розгойдується, ніжить Тарасика, заворожує. Де він, що з ним? Чи то ненька пригортає його до грудей, нашіптуючи дивовижну казку, чи співає віковічну пісню стара верба на земному обійсті, чи бринить жовто-прозора хвиля прадавнього Бугу?

Він розплющує очі.

Щось немислиме, негадане, неймовірне!

Поруч — Павлик, Марійка. Тільки чому вони в таких дивних позах? Ніщо не підтримує їх, а вони лежать просто в повітрі. Очі заплющені, тіла безвладні.

Над головою і під ногами блакитно-імлиста поверхня, ніби згущений туман. А прямо перед очима зненацька відкривається широка панорама зоряного неба. Тільки воно не таке, до якого звик Тарасик у літні чи зимові морозні ночі — не темно-синє, з миготливими світляками приязних зірок. Ні, воно моторошно-чорне, пронизане звідусіль променистими гострими жалами. А внизу пливе блідо-зелена куля з голубим ореолом, потроху тане, віддаляється.

— Павлику! Марійко!

Тиша. Мовчання.

— Павлику! Що з тобою?

Товариш насилу розплющує важкі повіки. Усміхається.

— Мамо… Я хочу спатки…

— Яка я тобі мама! — вже сердито скрикнув Тарасик. — Ти поглянь — які чудеса!

Павлик потроху отямився, пробуркалася від важкої дрімоти й Марійка. Вони оглядаються, дивуються.

— Де ми? — зачудовано зітхає Павлик.

— У небі. Сам бачиш…

— Я згадала, — бринить голосок Марійки. — Ми покинули Землю. Я так міцно заснула.

— А що то таке… наче глобус? — здивувався Павлик.

— Невже Земля? — прошепотів Тарасик.

— Вона, — тривожно кивнула Марійка.

— Така маленька?

— Ми далеко від неї, от вона й маленька. ОйраХан розповідав мені, як великі сонця стають видимі здалека, мов мачинки…

— Ойра-Хан! — стрепенувся Тарасик. — А де він? Чому його нема?

— Я тут, — почувся голос позаду.

Діти рвучко обернулися. Невидимі обійми м’яко піддалися, їхні тіла заколихалися в повітрі. В синіх сутінках вирізблялася постать Ойра-Хана, він дружньо всміхався.

— Не злякалися?

— Ні! — дружно закричали діти. — Наче вві сні, — додав Тарасик. А Земля яка гарна здалека. Мов би квітка серед зірок…

— Гарно сказав, — похвалив Ойра-Хан. — Колись вона такою і стане. Мусить стати, — після паузи додав він. — А тепер прощайтеся з Землею. Вона незабаром щезне…

— А ми? — з острахом запитав Павлик, округлюючи великі блакитні очі.

— А ми попрямуємо до мого світу, — сказав Ойра-Хан.

— Покажи, де він, — попросив Тарасик.

— Його ще не видко...

— Він так далеко?

— І далеко й близько. Як для кого. Для людей Землі — це далеко, майже в безмір'ї. А для нашого світу — це сусідня система.

— Розкажи, Ойра-Хан, — продзвенів голосок Марійки. — Покажи нам, як це воно — і близько і далеко!..

— Навіть у вас, на Землі, можна знайти прості приклади, — усміхнувся Ойра Хан. — Згадайте гусінь. Вона повзає по деревах, пожираючи листя. Пізніше загортається в лялечку, деякий час дрімає там і перетворюється в гарного метелика. Метелик прогризає дірочки, вилітає і грається в небі. Тепер збагніть: гусені навіть сто кроків проповзти — це неймовірна подорож, на яке піде все життя. А метелик пролетить ту відстань за якусь хвилю...

— Ух, здорово! — щасливо усміхнувся Тарасик. — Та ж сама істота, тільки вона оволоділа...як...це...іншим способом пересування. Чи так я сказав?

— Гарно сказав, — кинув Ойра-Хан. — Проте всі приклади відносні. Побудете в нашому світі, здобудете нові знання, зрозумієте все глибше, ясніше. А зараз гляньте сюди, на стінку. Я коротко поясню вам, що з нами станеться...

На імлистій площині виникла гігантська сяюча куля. Вона вібрувала, тріпотіла, іскрилася безліччю ледь видимих зірочок. Ойра-Хан зупинився за спиною дітей, показав на зображення рукою.

— Уявіть собі Всесвіт, як велетенську водяну кулю…

— Чому водяну? — озвався Тарасик.

— Я ж сказав — уявіть. Насправді він більше схожий на клубок полум’я, але, щоб дещо збагнути — треба відштовхнутися од відомих явищ. Гляньте тепер, що ви бачите на поверхні кулі?

— Хвилі, — сказала Марійка.

— Правильно.

Куля почала виростати, наближатися. Одна з хвиль наблизилася, перетворилася теж в своєрідну кулю. На ній теж покотилися хвилі — ще дрібніші. З тих хвиль вирізнилася ще одна, знову виросла, побільшилася, заповнила собою все…

— Я знаю, бачив! — загукав Павлик.

— Що ти бачив?

— Великі хвилі на Бузі. А на тих великих — менші, а на тих — ще менші, наче брижі.

— Ну ось, збагнули, — радісно озвався Ойра-Хан. — Наш світ, точніше, ваш світ Сонця, Землі і оцих зірок, що ми бачимо, — то лише малесенька хвилька на більшій хвилі Всесвіту, а та, більша хвиля, входить у велетенську хвилю більшого масштабу. І так нескінченно…

— Ой як страшно, — зітхнув Павлик.

— І гарно, — додала Марійка.

— Уявіть собі, — вів далі Ойра-Хан, поблискуючи блакитно-стальними очима, — що ми з вами перебуваємо у малесенькому світі-хвильці. І володіємо силою цієї хвильки, хоч і входимо до великої хвилі. Щоб ввійти до системи великої хвилі, а потім далі й далі, треба зуміти оволодіти потужністю тих зоряних валів, куди ми повинні проникнути…

— Не розумію, — жалібно сказала Марійка. — Все одно ж я малесенька порівняно з тими хвилями!..

— Ми навчилися переходити з однієї системи хвиль в іншу, — пояснив Ойра-Хан. — Змінюється не лише енергія корабля, а й ми, наші тіла, наша свідомість стає частиною нового світу. Це непросто, це схоже на те, ніби гусінь народжується метеликом. Але ж ви не побоїтеся? Ви ж не гірші від гусіні?

— Ні, — радо засміявся Тарасик. — Ну й гарно сказав Ойра-Хан! Ми не гірші від гусіні!

— А на чому ми сидимо? — озвався Павлик. — Нічого ж не видно?

— На незримих полях, — пояснив Ойра-Хан. — Існує не лише те, що можна помацати, побачити. Готуйтеся до небувалого. А тепер пора!

— Що пора? — притишено мовила Марійка, передчуваючи щось важливе і тривожне.

— Пора випробувань, — ласкаво і серйозно сказав Ойра-Хан. — Ми будемо проходити крізь кільки систем різних вселенських хвиль. Я зроблю так, щоб ці переходи були поступові, і ви зможете пристосуватися. Проте, я боюся за вас, мої друзі…

— Не бійся, Ойра-Хан, — прошепотіла Марійка, хоч у самої тремтіли руки. — Ми постараємося…

— Ойра-Хана незабаром не стане, — посмутнів ілюзіоніст. — Тому надивляйтесь востаннє на мене…

— Ти вмреш? — скрикнув Тарасик. — Тоді я не хочу!

— Ні, — ласкаво заперечив Ойра-Хан. — Я не вмру. Просто щезне мій тимчасовий вияв, який я вибрав собі для Землі. Чи пізнаєте ви мене в іншому вияві?

Діти мовчали, спантеличені, вражені, перезиралися.

— Важко? — похитав головою ілюзіоніст. — Важко розлучатися з звичною формою. Інколи люди плачуть навіть за вбранням. А тут — зміна тіла. Проте колись наука Землі оволодіє новим знанням і люди вільно переноситимуть свідомість з мозку в мозок, з тіла в тіло, навіть в машину. Головне, збагнути: ти господар форми, а не форма — твій господар!

— Не розумію, — заплющив очі Павлик. — Хоч убий — не розумію. Як це так… Щоб моя думка — в іншому тілі…

— А я бачив! — сказав Тарасик.

— Що ти бачив? — зацікавився Ойра-Хан.

— У сні бачив… Ніби птах… Лечу, лечу попід хмарами… Але ще бачив, наче я коза лісова… А за мною женеться щось страшне… А я тікаю, тікаю, не можу втекти…

— Хі-хі! Коза, — сміявся Павлик.

— Не смійся, — зауважив Ойра-Хан. — У сні нам інколи ввижається те, чого ми не можемо прийняти в звичному стані. Добре, добре, Тарасику!

— І я бачила сни, — продзвеніла Марійка. — Мов би я розмовляла з лісом, з деревами. І дуб мені оповідав казку…

— Тоді я не боюся за вас, — кивнув Ойра-Хан. — Ми починаємо перехід в систему іншої хвилі. Обніміть мене, діти…

Марійка палко поцілувала факіра, судорожно схлипнула. Зазирнула в зволожені сині очі, які тратили стальний блиск.

— Ойра-Хан… І я вже ніколи… ніколи не пройду з тобою понад берегом Бугу? Не розмовлятиму про далекі світи?

— Ми з тобою навіки, — прошепотів Ойра-Хан. — Я в твоєму серці. Згадай лише мене, і все знову й знову з тобою…

Він обняв хлоп’ят, рвучко одступив назад. Погасла зоряна стрічка перед очима дітей, щезла куля Землі. Сині сутінки оповили все.

— Сон… Сон, — прошепотіла Марійка, знемагаючи від хвиль дрімоти. — Який стосиній сон…

Потужна хвиля накотилася, зазвучала всемогутньою піснею, і на верхів’ї майже нечутних акордів метнула свідомість дітей у безвість…

НЕБУВАЛІ СФЕРИ

Хто ти? Хто ти?

Ма… Ма…

Хто ти? Хто ти?

Я пісня! Я пісня…

Заспівай мені пісню, кохана… Нашу улюблену пісню…

Налетіли гуси з далекого краю,

Скаламутили воду в тихому Дунаю…

Хто ти? Хто ти… Де взяла дивну пісню?

Іскри, іскри довкола, мов би метелики зоряні в невимірності. Ні, то сонячні зайчики на хвилі річковій. Ні, то щасливі промінці в коханих зіницях. Ой ні! То солодощі материнських пестощів! Зажди… Не так… То жовтогарячі квіти на мовчазних луках…

Хто ж ти? Хто ти?..

Та раніш ми любились, мов зерно в орісі,

А тепер розійшлися, як туман по лісі…

Сині, кохані очі. Материнські трояндові вуста. І поруч — суворо-ніжні карі очі. Хто, де, звідки? Вогні, вогні. Безліч облич… Громи овацій. Кому, навіщо? Падіння, кров… червоні димуючі пелюстки на жовтій тирсі арени…

Хто ти? Хто Ти?

Розмальовані балагани… жадібні очі… гори… і дивна постать в блакитному… сірі пронизливі очі… вічна гра, нескінченна, щаслива гра… Тихі вечори, грозові вечори, чарівницькі розмови… про що? про що?..

Хто ти? Хто ти?!

Ой, як болісно зібратися докупи. Танцюють іскри в незмірності, неокресленості, неозначеності!

Я пісня! Я пісня!

Я пісня, котра нічого не жадає. Я віддаю себе. Слухайте мене… слухайте… прийдіть, прилетіть… станьте мною…

Хвиля, мелодійна хвиля! Як важко вибратися на її гребінь, на її сяюче верхів’я! Та ось! Сплітаються в танці, в пісні, в коханні іскри вільного танцю, вибухають сонцем з вогняної спільної краплі!

Грім потрясає сфери!

Хто ти? Хто ти???

Ма… Море… Мати… Мрія… Мара… Мила… Матуся… Марі… Марійка…

Тиша.

Розкотилися громи у безвість. Перемога Над ким? Над чим?

Я — Марійка.

Хочу бачити.

Синя імла. Тіні, блакитні тіні. Невиявлені, нестверджені. Навіщо, як, для чого?

Хочу торкнутися.

Тріпочуть прозорі ніжно-зелені пелюстки. О, вже рожеві! Червоні… Сонячно-жовті…

Дайте мені вашого запаху, дайте себе — сповнити груди, душу… дайте утвердити себе у вашій несказанній красі…

Плине, плине небувалий легіт, котить хвилі казкових запахів, мелодійних, іскристих, ласкавих, солодких запахів…

Розплющились очі…

Очі? Де ж вони? Я розплющилася вся. Я — око. Я пісня. Я квітка. Я барви. Я легіт весняного дня…

Ти вернулася в світ, Марійко. Ти зуміла утвердитися в казці, в небі, в житті, в невимірності. Вітаю, вітаю тебе, сестро кохана…

Хто це? Кого я чую?

Ніжний сміх. Тихий сміх.

Не пізнаєш? Згадай Буг. Згадай вечори зоряні. Іскри на темному плесі…

Ойра-Хан? Це ти, мій прекрасний друже?

Я. Я і не я.

Нема Ойра-Хана! То — лише привид моїх мандрів, далеких мандрів у країну снів. Лишилося тільки твоє кохання, Марійко, як спогад про незабутню квітку. Ти не забудеш мене?

Ніколи, ніколи!

Я знаю, Марійко. Я знаю. Тому радію. Тому сумую.

Покажись, з’явися, озвися, мій друже! Де ти, в чому, який тепер?

Ніжний сміх. Тихий сміх. Дивний сміх.

Ти бачиш мене. Ти чуєш мене. Ти торкаєшся мене. Я став тим, чим був, бо це моя країна — Планета Свободи.

Спалахує вогник серед синіх дерев, іскри потріскують, летять у небо. Небо? Яке тут небо?

Блакитна сфера. Чи рожева? Ні, райдужна. Чи, може, темно-синя? Зорі гаптують на мінливому тлі пластичні узори: барвиста пісня-вишиванка. Світ — дивозвучна дума.

Вогник зростає, веселіє.

Сядь біля мене, Марійко. Зупинися наді мною. Спочинь у мені. То я, твій далекий Ойра-Хан.

Ти — чаклун. Ти чаруєш мене.

Чарую, чарую, моя квітко, моя пісне, моя невмируща любове! Станьмо єдиним акордом, звуком, казкою, тишею, імлою, зоряним променем. Станьмо мовчанням…

Тиша. Пливе час. Чи розлився всеохопним океаном? Чи нема його?

Простір?

Ось він зійшовся у цей ласкавий вогник, і дивиться в моє серце. Цілий вселенський простір. Поза мною — нічого…

Засміявся, заграв хвилями-струнами, метнув сам себе у безмірність, покотив зоряні вали в лоні незримості, виростив чарівне дерево буття з невмирущого серця вічної Пісні.

Он як! Ти і маленький, ти і всеосяжний, мій Небесний Принце! Як збагачуєш моє земне серце, як обдаровуєш його!

Ой ні, Марійко! Я нічого не можу дати. Ти і я — то одне. Ти лише відкриваєш себе у мені, а я себе — у тобі, в інших!..

Інші… інші… Ти сказав про інших… Ойра-Хан! Де Павлик, де Тарасик, мої мужні супутники?

Тиша. Зітхання. Солодкий стогін, мов би після сну.

Хто це?

Марійко… де я? Що зі мною?

Не бійся, не бійся, Тарасику. Ми в країні казки, на Планеті Свободи…

Я нічого не бачу. Я не знаю, який я. Де ти, Марійко?

Ось тут вогник. Павлику, Тарасику, чи бачите ви вогник?

Бачимо, бачимо. Радість, яка радість. Сині дерева, ласкавий вогонь. А де ж ти? Де Ойра-Хан?

Сміх. Щасливий сміх.

Тепер твоя черга, Марійко, учити цих ледарів. Заспали, заспали вони в небувалих сферах. Дівчина випередила хлоп’ят. Жартую, жартую, мої вірні супутники. Не питайте Марійки, де вона… Чуєте її, бачите, ступаєте

поруч. Сталося те, про що я вам казав. Ви зросли, переступили межу форми. Тут, в моєму світі, можна бути всім, чим захочеш. Полум’я, котре ви бачите, ваша рука, очі, мова, дерева довкола — ваша пісня, душа, продовження вашого єства, небо мінливе — вічний шлях до великої таїни…

Де ж іще люди, Ойра-Хан? Чи багато у вас мислячих істот? Чи велика твоя планета?

Тінь нерозуміння тягнеться за вами, діти. Відкиньте звичні уявлення. Людей стільки, скільки захочете, скільки полюбите. Все, що посієте — вродить тут, на Планеті Свободи. Все. крім потворних бур’янів, бо такі зернята не пройдуть крізь небувалі сфери. А ви пройшли. Летіть, навчайтесь, пийте серцем нектар нового знання. Я буду з вами, аж доки не захочете вернутися до рідної Землі, щоб принести їй нове слово…

О, мій друже! Невже ми повернемося?

А хто ж зупинить вас у прагненні до подвигу? Нема таких сил у Всесвіті.

Чи знайдемо ми шлях до Землі?

Ви станете мудрими. Я навчу вас. Дам зоряний корабель, яким ви будете володіти. Не безсилими дітьми, а могутніми воїнами прибудете ви на страждаючу планету, котра потребує так багато любові й жертвенності.

Тоді нам дуже довго чекати?

Одна мить радості тут. Півстоліття чи століття на Землі. Тут час не має сили — хіба не відчуваєте?

Пісня. Ласкава й тужлива пісня над блакитним лісом. Легіт незримий торкається пальцями казкового віття, імпровізує на тих струнах ще небувалу мелодію грядущого подвигу…

О, мій друже! Все це прекрасно! Але чому ж так боляче серцю? Чому так боляче?

Тиша. Нез’ясоване мовчання.

Сплелися руки — вогняні язики — у мовчазній спільності. Говорять, палають серця, пізнають мудрість Нового Світу.

О, мій Коханий! Коли ж зійдуться докупи всі нескінченні дороги?

Мовчання. Громове, прекрасне, вічне, мужнє Мовчання…

ЗОРЯНИЙ ВАЛ

Великий чи малий Всесвіт?

Смійся, смійся над тим запитанням Мудра Дитино. Ось я ловлю в долоні барвистого метелика, хочу з ним погратися. Він бринить феєричними крильцями; жартує зі мною, не дається до рук, перелітаючи з квітки на квітку. Нині нема безконечності, є неповторна мить вічної гри…

Що таке зірка, що таке сонце?

О наївні запитання. А що таке блискітка промениста на хвилі ріки? Невже гадаєш — це менша таїна, ніж грізні вихорі небесних гігантів? Сказавши що-небудь про іскру, про квітку, про зірку, — чи передаєш ти знання про них?

Ні, ні, ні!

Знати — любити! Знати — стати тим, кого хочеш пізнати! Знати — злитися серцем з коханим! Знати — забути навіки себе!

Заглиблюйся, поринай у щасливий танець атомів, небесних туманностей, первісних океанів, хороводів юного життя! Стань мукою і радістю нових народжень! Стань пошуком небувалих шляхів! Стань повелителем і повстанцем! Стань громовим і мовчазним, коханим і самотнім! Це — є життя…

Ти хочеш творити? Ти хочеш стати таким, як Безконечна Космічна Мати? Вставай, піднімайся, пробуй! Вона для того і розбудила тебе з правічного сну.

Ліпи смішні притулки для ляльок своїх на березі Великого Моря. Не соромся їх. То провісники грядущих прекрасних будівель. Всякий шлях невимірний. Тільки бійся стверджувати безповоротність найчарівнішої стежки, бо вона приведе тебе до великої самотності.

Вічна Гра — твій ідеал. Не бійся зруйнувати піщані купи на березі Великого Моря. Ген твої друзі зі сміхом несуть тобі в долонях барвисті самоцвіти, знайдені в гірських ущелинах. Ось щебече над твоєю головою співуча пташка, заохочує послухати свій щирий мелодійний дарунок. Там, далеко в небесній блакиті, плине хмаринка, закликає: до мене, до мене! Спочинь на моїх лебединих крилах, спочинь…

Громи… і плачі… і стогін…

Десь далеко… далеко…

Одвернися, не слухай. То сни, неіснуючі сни. Є лише ласка, і ніжність, і спокій, і вічне кохання. Корінь Світу пульсує невичерпними соками, напинає вогнисті груди, посилає невмирущі джерела буття

атомам, людям, квітам і зорям, птахам, амебам, тиші і грому. Життя — то вічна весна, то полум’яна осінь, і солодке чекання, і казковий шепіт вночі — шепіт матусі, шепіт подруги, сміхотливий шепіт товариша гри. Де ти? Де ти?

Тут, я ось тут, лише простягни руку свою. Я у небі, я в сутінках вечора, серед зеленого листя, я в забутій пісні, я вічно з тобою. Тільки не втікай, не біжи від мене, мій прадавній товаришу, моя чарівна подруго небесної гри…

Громи… і плачі… і стогін…

Хто плаче? Хто плаче? Чому?

Нічого нема. То здається тобі. То здається…

Ні, не здається! Я чую — плаче безмірність. Небо здригається громом кохання і муки. Серце моє квилить і прагне летіти на поміч. Хочу бути там, де страждання, де можна прийняти частку великої муки!..

Ти почула далекі зойки, мудра Дитиною! Тебе вже ніщо не втішить. Поспішай, лети, народжуйся в світ муки, щоб принести туди радість Вічної Гри. Зупини криваву ріку, покажи зрячим світи любові і казки…

Як летіти мені? Де шляхи до далекого краю тяжкого дитинства?

В серці, в болісним серці. А все інше — я дам тобі, твій вічний товариш гри. Ти мене називала Ойра-Ханом над Бугом, над прозоро-жовтими водами земної ріки. Ти не забула мене?

Прокидайтеся, прокидайтеся, друзі від ніжної дрімоти кохання. Вас чекає далека Земля, малесенька, бідна планета серед зоряних валів. їй тяжко, вона очікує ваших дитячих рук.

Тарасику, Павлику, де ви?

Ми тут, ми з тобою, Марійко!

Ви чуєте поклик земної вітчизни?

Чуємо, чуємо…

Вам болять її рани, в серці вашому загорілось багаття подвигу?

Чуємо, чуємо пломінь любові. Крила виростають з надрів душі, розтинають неміряні сфери! Руки, берітесь за руки, кохані діти! Розступаються сині дерева правічного саду, проводжають вас у далеку дорогу! Прощай, прощай, Ойра-Хан, наш улюблений товаришу великої Гри! Ти дав нам силу, знання і нечувану певність! Напнуте вітрило серця, вітри безмежності б’ють у груди кораблю, загрозливо кидає назустріч потужну хвилю зоряний океан.

Не боїмося! Не повернемося назад! Далекий поклик бою відлунює в нескінченних просторах, мов небесні литаври. Тримайтеся, друзі, тримайтеся, лицарі волі! Ми йдемо, летимо, поспішаємо!

Агей, Земле-е-е! Ти чуєш?

Ми поспішаємо!!!